

STEINHOFFER KÁROLY

BÉNI, A KÖNYVMOLY

SZOMORU VISZONTAGSÁGAI

TÖRTÉNET A LIBRISÉLETBŐL

KOMÁROMI JÁNOS

BEVEZETÉSÉVEL

S A J Á T K I A D Á S

STEINHOFER KÁROLY

BÉNI, A KÖNYVMOLY
SZOMORU VISZONTAGSÁGAI

TÖRTÉNET A LIBRISÉLETBŐL

KOMÁROMI JÁNOS
BEVEZETÉSÉVEL

S A J Á T K I A D Á S

AJÁNLÁS.

E könyv szerzője barátom nekem, de nem ezen a címen vállalkoztam rá, hogy néhány sornyi ajánlást irjak első regénye elé. Majd érinteni fogom, minő okból.

Steinhofer Károly régi mestere a könyvvel való foglalkozásnak. Csakhogy míg idáig a mások munkáit terjesztette féltő szeretettel, máttól kezdve az ő munkáját jogják terjeszteni mások. Bizonyára époly szeretettel.

Első szépirodalmi műve ez a szerzőnek s kisebb hibái persze akadni fognak itt-ott. Kicsiny hátránya talán az is, hogy hiányzik még belőle a föltétlen írói készség, amit idővel meg fog szerezni Steinhofer Károly is. Ha elvétele bizonytalan még a járása, annál kedvesebbek a könyvnek ezek a részletei, mert őszinték. De így is meglep, mennyire friss az előadásmódja s mennyire üdék a mondanivalói.

Érdeme ennek a könyvnek, — s ezért irom eléje e néhány sornyi ajánlást, — hogy témájával egy olyan világba vezet el bennünket, amelyet eddig érintetlenül hagytak az írók: a könyvkereskedelem szűkebb világába. Ezt a

tárgyat minden föltevés szerint azért kerültek íróink, mert ismeretlen terület maradt előttük mindmáig. Ezzel szemben Steinhofér Károly ismeri e foglalkozási ág minden szövevényét, küzködéseit, hősi erőfeszítését, romantikáját és teméntelen gondját. Olyan szeretettel ír róla, hogy az olvasót is megfogja vele.

A regény főhőse egy fiatal »libris«, tele sok tapasztalatlansággal, még több kedves ügyetlenséggel, olyan Slemil-alak, akinek számtalan felsülésén gyakran fog mosolyogni az olvasó. Önkéntelenül fölmerül a gyanu, hogy e rokonszenves alakban saját maga fiatalságát álmodta vissza a szerző.

Ez a regény — szakmaregény.

Ezért fogják olvasni a szakmatársak mohó érdeklődéssel, a közönség pedig kíváncsian. Nemcsak mulattat: tanulni is lehet belőle.

Steinhofér Károly könyvét szeretettel ajánlom a magyar olvasók figyelmébe. Ugyis, mint — mától kezdve — kedves kartársamét.

Budapest, 1932 január 11.

Komáromi János.

ELSŐ FEJEZET,

melyben szó van Kőlaký Béni könyvkereskedő-gyakornok első élményeiről, a diszciplína keletetlenségeiről és minő ábrándokat sző az ember a könyvekkel való foglalkozás közben.

Kőlaký Béni a gimnázium negyedik osztályának sikeres elvégzése után, egy kis vidéki város könyvkereskedésében, megkezdte pályafutását. Nagy reményekkel és igaz esztéta lélekkel. A könyv vonzotta erre a pályára, a könyv volt ugyanis éltető eleme, vágyainak netovábbja. Már magában véve az a gondolat, hogy ezentul állandóan könyvek között lehet, egész életét azok társaságában töltheti el, örömét különösképen fokozta.

A könyvesbolt tulajdonosa, Veliczky Béla jovialis ur volt, amolyan hus-vérből való vidéki dzsentlmén, aki nagy köztiszteletben állott, mert mellesleg a város egyetlen politikai hetilapjának a kiadója is volt. A könyvek terjesztésén kívül ugyanis Gutenberg János nemes mesterségét is üzte. Ve-

liczky Béla nemcsak hivatása eszközeként kezelte a könyveket, hanem lelkének szükségleteként épügy, sőt talán nagyobb megértéssel, mint a bibliotéka tisztas öre. A polcon glédában álltak a könyvek, a pedantéria szabályai szerint. Tökéletes volt minden, mint amilyen jellem ő maga. A könyvesbolt egész mivolta a tulajdonos portréja volt.

Őszre járt már az idő, amikor Kőlaky Béni a könyvesbolt küszöbét átlépte. És ezuttal nem mint diák, hanem mint jövőendő libris, akire talán még nagy feladatok várnak. A szép nyár elmulásával elmúlt a gondtalan gyermekkor is, új élet kezdődött, amelynek virágzó és hervadó hajtásaival kellett fölvenni a küzdelmet.

Multak a napok, a hónapok és Kőlaky Béni szorgalma és igyekezete csak fokozódott. A könyvesbolt törzslátogatóival már jóbarátságban volt, tudta mi érdekli őket és a legnagyobb figyelmet tanusította irántuk.

Télutói napon történt, hogy Veliczky Béla új tudományba vezette be a jövő librisnemzedék ifju tagját.

— Ma, Béni — mondta a principális tekintélyt megőrző mosollyal — megkezdjük a H. V. munkálatokat. Ugy-e nem tudod, mi az?

— Nem, kérem, még nem tudom — felelte igen komolyan Béni.

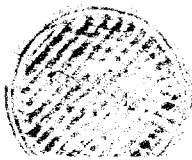
— Persze, persze! Nem is tudhatod. No majd megmagyarázom.

Veliczky Béla a legaprólékosabban megmagyarázta a munkálatok mibenlétét, a könyvek átcsoportosításának rendszerét, a remittenda és diszponenda fogalmait, nem feledkezvén meg a »blindelés«-ről sem.

Az elméleti rész után következett azután a gyakorlati rész. Előkerült a kétágu létra és Ferenc bácsi közreműködésével megkezdődött a könyvet átcsoportosítása.

Ferenc bácsi már közel egy évtizede állott a könyvesbolt szolgálatában. Az alsóbbrendű munkák elvégzése tartozott hatáskörébe, azonban hosszú szolgálati ideje alatt némi jártasságot szerzett a felsőbbrendű teendőkben is. Hatvan év körüli zömök kis emberke volt, lelógó, sűrű bajuszszal, valóságos tipusa a tudákos befentesnek. Árgus szemekkel kísérte az eseményeket és ezekből pápaszemet is viselt, nehogy a legcsekélyebb körülmény is elkerülje figyelmét.

Kölaky Béni hallgatagon és elgondolkozva végezte az átcsoportosítást. A blindezés jelentőségén gondolkodott. E speciális szakkifejezés értelmével nem volt még teljesen tisztában. Mint már sok egyéb ügy-

ben, most is Ferenc bácsihoz fordult felvilágosításért.

— Mondja, öreg, hallott már a blindeleésről?

— Hogyne, kérem! Tisztességgel mondvá afféle kis csalás az, hogy kisebb legyen a szaldó.

A váratlan felvilágosítás kissé meghökkentette, minthogy azonban a tradiciót tisztelni kell, beletörődött és megnyugtatta lelkiismeretét.

Az átcsoportosítással lassan haladtak, mert hol Ferenc bácsit, hol Bénit szólították el a munka mellől. Kőlaký Béninek egyébként sem volt inyére a dolog, később azonban mégis kedve szottyant, mert tudatára ébredt annak, hogy tudásvágyának kielégítésére is szentelhet eközben néhány percet. A könyveknek nemcsak a címlapját nézte, hogy megállapítsa kiadóját, de belül is és néha annyira belemerült az olvasásba, hogy a körülötte eső dolgokról egészen megfeledkezett. Különösen olyankor, amikor Ferenc bácsi nem volt mellette.

Akkor is magányosan volt, amikor a kétágu létra legfelső fokán kényelmesen elhelyezkedve Göre Gábor bíró úr könyvé-t lapozgatta. Elolvasott belőle egy részletet, azután még egyet, végül a könyv mulattató históriái annyira elragadtatták,

hogy majd megszakadt nevéttében. A hahota természetesen elhangzott Veliczky Béla füléig, aki üvegfallal elkerített íróasztalánál ült. Nagybosszusan kijött az irodából és egyenesen Béninek rontott.

— Mi történik itt! — rivallt rá szinte vulkánikus kitöréssel. — Komédiázol, ahelyett hogy dolgoznál, igen? Mit csináltál, te gézengúz, mondd meg tüstént, de őszintén, mert megfenyítlek.

— Belenéztem a Göre könyvbe, kérem szépen — mondta Béni hebegve és az arca sápadt volt.

— Hazudsz, mondd, hogy olvastad!

— Igen, olvastam, kérem szépen — felelte Béni magábaszállva.

— Akkor minek hazudsz! Ugyis meglátom rajtad, ha nem mondasz igazat. Két okból jár most büntetés neked. Először, mert hazudtál, másodszor, mert fegyelmetlenül viselkedtél. Ma itt maradsz, míg a munkát be nem fejezted! Megértettél?

— Igen, kérem.

— Most pedig folytasd a munkát, de több komolysággal.

Veliczky Béla részéről az ügy ezzel be volt fejezve. Más volt azonban a helyzet Kőlaky Béninél. A szive vérzett, hogy principálisa ilyen szokatlan hangot használt vele szemben és kedvetlenül fogott újból a

munkához. Legszívesebben otthagytta volna a könyvesboltot, de eszébe jutott édesatyja, aki annyira örült, hogy ilyen szép és komoly pályát választott. Mindezt átgondolva, megbarátkozott a helyzettel és magában megállapította, hogy rendjén van, hogy van fegyelem, de igen kellemetlen atmoszférát szül.

A H. V. munkálatok lezajlása után már semmi nyoma sem volt a régi harmónián ejtett csorbának. Veliczky Béla ismét tanujelét adta filantrópikus érzelmeinek és Kőlaký Bényi sem kesergett már az elszenvedett büntetés miatt.

Egy szép napon nagy kitüntetés érte Bényt. Principálisa meghívta felolvasónak. A szeme gyenge volt, villanyfénynél nem igen látott, a szellemi táplálékról pedig nem tudott lemondani, így összekapcsolta a kellemesét a hasznossal. Kellemes volt számára a felolvasás, viszont Bényire hasznos. Ezután az estét principálisa társaságában töltötte és tudásvágyát is kielégíthette fenyítés nélkül.

Alig pár napja, hogy új tisztét betöltötte, rájött, hogy felolvasónak lenni sem könnyű. Ahhoz is gyakorlat kell és ami még ennél is fontosabb: nyelvtudás. Mindjárt első este szomorúan tapasztalta, hogy sokat kell még tanulnia, míg eljut a képzett librisek sorába.

Valamilyen angolból fordított regényt olvasott fel, s nagy dilemmában volt az angol nevek és általában az idegen szavak helyes kiejtése miatt. Valahányszor valamit rosszul ejtett ki, mindannyiszor korrigáltatta azzal a figyelmeztetéssel: »Tanulj, fiam, különben nem jó libris lesz belőled.« A gyakori korrigálás és figyelmeztetés kissé bántotta önérzetét, hiszen az iskolában mindig a jelen tanulók közé tartozott. Végül mégis be kellett látnia, hogy nagyon fiatal még ahhoz, hogy mindent tudjon és követnie kell azt a régi közmondást: »A jó pap holtig tanul«.

A virágok és fák már tavaszi díszben pompáztak, a madarak vidámabban röpködtek, s az emberek is mintha elevenebben sűrögték-forogtak volna az ég kékjén át-törő nap első meleg sugaraiban, amikor Veliczky Béla kiadta az ukázt a könyvek szakok szerinti rendezésére. A Magyar Könyvészet szakmutatója volt ennél a munkánál Kőlaky Béni segitőtársa. Ferenc bácsi is segédkezett, azonban csak a rakosgatásnál.

Ezalkalommal azokra a polcokra is sor került, amelyek a H. V. munkálatoknál érintetlenül maradtak. Régi dolgokat takartak ezek a polcok. Csak elvétve volt azok iránt érdeklődő. Az egyik polc sarkában

Hungaricákhoz hasonló foliánsokat pillantott meg Kőlaky Béni. Amint nézegette őket, egy kvártalaku, egész bőrbe kötött könyv akadt a kezébe. Felnyitotta, forgatta a lapokat s nagy ámulatára azt látta, hogy nem nyomtatott könyv, hanem kézirat, majdnem kalligrafikus írással. Versek. A kézirat apró betűi Petőfi Sándor írására hasonlítottak s így szentül meg volt győződve, hogy egy ismeretlen Petőfi kéziratot fedezett fel. Eközben különös gondolatok villantak az agyán keresztül. Céljai voltak ezzel a kézirattal, merész céljai. Megmutatta Ferenc bácsinak és azt kérdezte:

— Mit gondol, tud-e valaki ennek a könyvnek a létezéséről?

— Nem hiszem — volt a válasz. — Régen fekszik az már itt.

Ez a megnyugtató kijelentés megörvendeztette Bényt. A könyvet óvatosan becsomagolta és a szobájába csempészte. Talán még sohasem várta olyan nehezen az estét, mint aznap.

Veliczky Béla könyvesboltja és nyomdája egy ujra épült kétemeletes bérházban volt. Helyiségei a baloldali földszintet foglalták el. Az uccai részen volt a bolt, mellette a lakás, utána következett a nyomda és befejezésül az a kis szoba, amelyben Kőlaky Béni lakott. A szoba berendezése a

legegyszerűbb volt. Itt ábrándozott Bényi éjnek éjszakáján nagy karrierről, hírnévről és jövőendő diadalairól azzal a bekötött kéz-irattal kapcsolatban, amelyet olyan elővigyázatosan szobájába csempészett. Többizben megtörtént, hogy reggelig nem aludt, egész éjjel hánykolódott a gondolatok zürzavara következtében.

Mióta a kéziratot felfedezte, az a gondolat rögzött meg agyában, hogy a verseket lemásolja, átdolgozza és a maga alkotásainak vallva — felcsap poétának. Tisztában lévén a költészettan szabályaival és ismervén az irodalomtörténetet, amelyet mindig nagy szeretettel olvasgatott, tudta, hogy a versek a lírai költészetet gyarapítják majd.

Mikor este visszavonult a szobájába, elővette a könyvet és javíthatott a verseken. A régies stílust kissé modernizálta, de ezzel a művelettel, bármennyire is igyekezett, nem érte el a várt sikert. A versek semmivel sem öltöttek tökéletesebb formát. A javítás és átírás inkább hatástalanná tették a verseket, a rim zökkenett s a költő eredeti elgondolása és sajátos művészete elenyészett. Költői elvakultságában momentán erről mitsem tudott, mindez csak később derült ki, amikor váratlanul leleplezték.

— Balassa Bálint volt az első, Csokonai Vitéz Mihály a második, Petőfi Sándor a harmadik és én leszek a negyedik nagy magyar lírikus; poeta non fit, sed nascitur — gondolta magában a versek olvasása és buzgó átdolgozása közben.

A merész vállalkozásnak azonban bökkenője is volt. A verseket meg is kellett tanulni, mert hiszen illendő, hogy a költő verseinek minden sorát, sőt betűjét ismerje. Hogy bármelyiket elszavalhassa, az intencióról felvilágosítást adhasson, ha a szituáció ezt megkívánná. Kőlaky Béni etekintetben is előrelátó volt. Ugy intézte a dolgot, hogy a gyanunak az árnyékát is eloszlassa. Tanult és szavalt s már látta a nyakában a babérkoszorút, nagy nemzeti-szinű szalaggal, amelyen a következő felirat ékeskedik: »Hazánk lángeszű ifju költőjének — a Petőfi Társaság«.

Ködös vasárnap volt, nyomasztó hangulatot keltő idő jelei mutatkoztak, amikor Kőlaky Béla gondosan összerakta a lemásolt verseket és elvitte Márton Géza gimnáziumi tanárnak, aki a város politikai hetilapjának a szerkesztője volt, amely princípálisa kiadásában jelent meg. A szerkesztő igen szolgálatkész uriember volt, erről az oldalról jól ismerte, hiszen a könyvesbolt törzslátogatói közé számított.

Szivszorongva kopogott a szerkesztő lakása ajtaján. Kisvártatva lépteket hallott, valaki közeledett az ajtóhoz. Szeretett volna visszafordulni és hazarohanni, hogy a versek másolatait elégesse vagy más módon megsemmisítse, de már késő volt: az ajtó kinyílott és a szerkesztő barátságos kézszorítással üdvözölte a fiatal vendéget.

— Minek köszönhetem a szerencsét? — kérdezte a szerkesztő, miközben helyet kínálta Kőlaky Bénit.

— Nagy kéréssel jöttem, kérem szépen. Nem is tudom, nem-e méltóztatik nehezíteni vagy talán elutasítani — mondta Kőlaky Béni félénken.

A szerkesztő mosolyogva csóválta a fejét és megnyugtatóan nógatta:

— Halljuk, halljuk! Ha a kívánság teljesíthető, a legnagyobb örömmel számíthat jóindulatomra.

Kőlaky Béni benső remegéssel előterjesztette kérelmét:

— Verseket hoztam, kérem, a saját verseimet, ha lenne kegyes azokat megbirálni és véleményt mondani.

— Ó, ó, amice! Ez elragadó! Szóval nemcsak szolgáljuk, de műveljük is az irodalmat — örvendezett a szerkesztő. — Készséggel, hagyja csak nálam a verseket.

Még egy ideig elbeszélgettek, különösen

arról folyt a diskurzus, hogy mi készítette a versíráásra, kinek a művei gyakoroltak olyan hatást rá, hogy nem tudott a muzsák szavának ellentállni!

Hazafelé sokat tűnődött azon, vajjon helyesen cselekedett-e vagy sem. Bizonyos foku lelkiismeretfurdalást érzett és nagyon megijedt arra a gondolatra, hátha kitudódik, hogy ő, Kőlaký Bényi plagizált és más, nálánál hivatottabb költő alkotásaival áhitozik érdemtelenül elismerésre és dicsőségre?

Két hét múlva visszakapta a verseket azzal a lesújtó megjegyzéssel, hogy a versek egy nagyon ismert, ma már a klasszikusok sorába emelkedett költő versei, amelyeknek átdolgozása valóban meddő munka volt. A szerkesztőben természetesen volt annyi tapintat, hogy közlését diszkréten tette meg és az esetet, a szereplő anonim beállításával, csak nagykesőn, a hetilap tízedik évfordulója alkalmából rendezett banketten hozta nyilvánosságra, amelyet a jelenlévők igen mulatságosnak találtak.

Kőlaký Bényi, aki szintén résztvett a banketten, igen kényelmetlenül érezte magát s megfogadta magában, hogy soha többé nem kívánczik irodalmi szerepléssel hírnévre vagy dicsőségre.

Ábrándjai idővel elhomályosultak és

mindinkább megerősödött benne az a tudat, hogy azon a pályán kell haladnia, amelyen elindult és tetterős akarattal és kitarással itt is célt érhet. Mintha a költő sugalmazta volna: »Ábrándozás az élet megrontója, mely kancsalul festett egekbe néz«.

MÁSODIK FEJEZET,

melyből megtudjuk, hogy Kőlaký Béni mennyire mélyed a könyvkereskedői és grafikai tudományba s milyen cselhez folyamodik, hogy pénzt szerezzen.

Kőlaký Béni ábrándjaitól megszabadulva, különös gonddal kezelte ismét a könyvesbolt ügyeit. Ujra felébredt benne a libris-önérzet és el volt telve pályája szépségeivel. Ha tekintetével végigfutott a könyvekkel sűrűn telerakott polcokon, önkéntelenül is arra gondolt: mi lenne a világgal, ha nem volna könyv? Ismernénk-e a rohanó élet szálait, amelyek oly frappánsan fonódnak egybe a betű és írás ismerete által? Ez a gondolat megnyugtatta és úgy érezte, hogy magasztos hivatás betöltésére vállalkozott, amikor ezt a pályát választotta. A visszanyert önbizalom újabb ambícióval töltötte el és a tökéletes szakképzettség megszerzése volt most már célkitűzéseinek sarkalatos pontja.

Másfél esztendeje volt már, hogy Kőlaký Béni a könyvesboltban éli napjait. Az

alapfogalmakkal ez alatt az idő alatt teljesen tisztába jött, sőt azt is tudta, hogy a librismesterség bibliája: a könyvészet. A könyvészet ugyanis a nyomtatásban megjelent könyvek anyakönyve, nyilvántartója és krónikája. A jó és képzett libris ismereteit elsősorban a könyvészet szélesíti, a gyakorlat folyamán ezek az ismeretek csupán megrögződnek.

Kőlaký Béni most már komoly meggyőződéssel fogta fel hivatásának mibenlétét és a könyvészettel a hóna alatt vonult esténként szobájába. A könyvészet tanulmányozása közben érdekességekben gazdag képek tárultak elé. Olyan képek, amelyek nem vonalakban, hanem számokban adnak csodálatos kifejezést a szellemi élet lüktető erejének. Nem szimbolikus rajzok, de pozitív adatok, amelyek elvezetik a könyvkereskedőt a könyvek kiadójához, egyébként pedig lehetőséget nyújtanak a kulturális törekvések megállapítására.

A kis könyvészet köteteiben, amelyek egy évnek az irodalmi termését regisztrálják, azt vette észre Kőlaký Béni, hogy azokban a könyvek nyilvántartásán kívül mélyrehatóbb fejezetek is vannak. Életrajzok. Nevezetesebb könyvkiadók életrajzai. Az elsőnek elolvasása után szinte örömmámorban uszott.

— Ime, ezek nem voltak költők, csak a költői alkotások terjesztői és mégis milyen elismerésben van részük — gondolta magában és megelégedetten állapította meg, hogy ezen a téren is lehet alkotni, ha az emberben megvan a képesség.

Kőlaký Bény nyughatatlanságát most már végképen leküzdötte. Belátta, hogy a költői véna alá rejtett különös vágyaival hamarosan holtpontra jutott volna és új életösvényeken kellett volna folytatnia útját. Így tehát, ha már nem cserkészhetett a költészet berkeiben, kárpótolta magát azzal a vigasszal, hogy idők folyamán majd ő is felküzdheti magát arra a magaslatra, amelyen életük delén dicső és fenkölt elődei álltak.

A közmondás szerint »ki miről gondolkodik, arról álmodik«. Kőlaký Bénivel is így volt. Az életrajzok hatalmukba kerítették. Nappal munkaközben, éjjel pedig álmában látta felvonulni maga előtt már porladt pályatársait, akik buzditották és sorakalták, akik bátorságot öntöttek belé és azt kiáltották felé: »Ne csüggedj!«

A nagy perspektívákban megrajzolt újabb fantazmagóriák kissé megviselték Kőlaký Bényt. Gyenge idegzete nem bírta el az agy tulfeszített munkáját; az alvás idejéből elvont órák is észrevehetően éreztették káros

hatásukat. Principálisának már régebben feltűnt, hogy Kőlaký Béni megváltozott. Csak akkor érdeklődött nála a változás oka felől, amikor egyszer reggel igen álmosan jött a könyvesboltba.

— Mi van veled, Béni? — kérdezte Veliczky Béla. — Miért látszol olyan álmosnak?

— Olvastam, kérem — felelte Kőlaký Béni — s már késő volt, amikor lefeküdtem.

— Nagyon szép, hogy szabad óráidat olyasmivel töltöd el, ami javadra szolgál, de azért mértékkal. Érted, Béni, mindent mértékletesen kell csinálnunk. Egészséged rovására sohasem cselekedjél és jegyezd meg, hogy a fizikum is megkívánja a magáét.

— Tudom, kérem. Néha azonban úgy van az ember, hogy észre sem veszi az idő mulását, különösen, ha fölötte érdekli, amit olvas.

— Milyen könyvet olvasol olyan nagy érdeklődéssel? Tudtommal a könyvészetet tanulmányozod.

— Ugy van, kérem. A könyvészetet tanulmányozom. És ami leköt, ami annyira érdekel: a dicső elődök életrajzai. Most tudom, hogy mit jelent az, librisnek lenni, most látom csak igazán, hogy mely uton

kell haladnom, hogy hivatásomat betöltssem.

— Tiszteletreméltó fiu vagy, Béni. Örülök, hogy hivatásod teljes tudatában vagy.

Talán még tovább folyt volna a beszélgetés, ha a kora reggeli látogatók, az iskolásfiúk és leánykák a könyvesboltot el nem árasztották volna. Mindenkinek sietős volt, majdnem kórusban terjesztették elő kívánságaikat, miután már csak öt perc hiányzott a nyolc órából. A diákhad zsi-bongott, Kőlaky Béni és principálisa csitították, ami természetesen hiábavaló fáradság volt, de azért mindenki idejében távozhattott. Kőlaky Béni boldogan foglalkozott a diákokkal, hiszen ő is az volt és épugy türelmetlenkedett, ha az utolsó percben top-pant a könyvesboltba.

Kőlaky Béni a sokszorosító művészetben is kívánt némi jártasságra szert tenni és amikor csak mód volt rá, élt az alkalommal. Az alkalom mindig a hét végén kínálkozott. Akkor készült ugyanis a hetilap, amelynek szedési munkálatait rendszerint az esti órákban, a könyvesbolt bezárása után végezték. Kőlaky Béni olyankor szintén beállt szedőnek és kezdetben a hivatásos szedők utmutatása mellett lassan, de később már ön-állóan, némi haladást mutatva, rakosgatta egymás mellé a sorokat.

Ami a sokszorosító művészetben előfordult, az érdekelte Kőlaký Bénit. A betűszekrénytől kezdve a szedésdarabok, majd azoknak oldalakká, ivökké összerakásáig minden. Később azután a nyomtatógépekre is figyelmet fordított. Megismerkedett azok konstrukciójával, a nyomásra kerülő formák kezelési módjával és úgy találta, hogy aki a könyvet szereti és azonfelül terjeszti is, annak legalább illik azt is tudnia, hogy miként készül a könyv.

Kőlaký Béni a hetilap elkészítésénél már munkaerőnek számított és boldog volt, nagyon boldog, amikor egy alkalommal a vezető szedő rövid tárcacikk kisedését biztára. Nagybuzgón nekilátott a munkának s amire kellett, el is készült a szedéssel.

Másnap délelőtt rendes teendőit végezvén a könyvesboltban, egyszer csak arra lett figyelmes, hogy principálisa emelt hangon közeledik a bolt felé. Egészen magán kívül volt, amikor berontott, kezében a hetilap legujabb számával. Ahogy Béni a lapot megpillantotta, rögtön az a sejtelme támadt, hogy a riadalomnak valószínűen ő az okozója. Valami nagy hibát követhetett el, talán sorokat hagyott ki, csak arra nem gondolt, amit a következő pillanatban hallott.

— Az isten szerelmére, mondd, mit csi-

náltát megint! Tönkre akarod tenni a lapot, azt akarod, hogy elveszítsem az előfizetőket?

— Nem csináltam... kérem szépen... semmi rosszat — mondta szepegeve Béni.
— Csak segitettem... a lapot szedni.

— Az a baj, hogy segítettél. A tárcacikket te szedted. Ide nézz s láthatod, hogy mit szedtél — tört ki Veliczky Béla és a második hasáb negyedik sorában egy szóra mutatott.

Kőlaký Béni minden tagjában reszketve, kézbe vette a hetilapot, elolvasta a nagy konsternációt keltett negyedik sort, de nem talált benne semmi megütközni valót. Arra gondolt, hogy talán nagy zavarában nem képes kapirozni a szavak értelmét és újból elolvasta.

— No mit szólsz hozzá — idegeskedett Veliczky Béla. — Kétértelművé teszünk egy ártatlan szöveget, mi?

Kőlaký Béni szótlanul maga elé meredt, de egyszerre csak megoldódott agyában a rejtély titka. Tisztán látta a helyzetet. Hirtelen azonban nem tudta, milyen magyarázatot adjon s így összefüggéstelenül csak ennyit motyogott:

— Jól olvastam... talán a szerkesztő ur... talán a betűk... kérem szépen...

Veliczky Béla látta, hogy Béni zavar-

ban van, igyekezett tehát haragját leküzdeni és nyugodtan, szinte kérlelően szólt:

— Értelmesebben beszélj, Béni. Őszinte magyarázatot várok.

— A kézírathoz tartottam magamat, kérem, a »segély« szót is helyesen szedtem, magam sem tudom, hogy került bele az a csunya sajtóhiba — mondta Béni önérzetesen.

Veliczky Béla most már higgadtabban fordult Bénihez:

— Csak ne légy elbizakodott. Azt hiszed talán, hogy neked már nincs szükséged oktatásra? Látod, mi az elbizakodottság és önfejlőség következménye!

Az ügy további fejleményei a nyomdában játszódtak le. Vizsgálat indult, amelynek során előkerült az eredeti kézirat, az első levonat és a betördelt oldal, amely a szerkesztő imprimaturájával volt ellátva. A vizsgálat konkluziója ez volt: A »segély« szó valóban helyesen volt szedve, az y azonban, mint idegen betűfajtaához tartozó kicserélésre volt jelölve és úgy látszik, a korrekturát végző szedő a hamis betűt csak kidobta, helyét meghagyta, ellenben pótlásáról megfélekedett. A szerkesztő pedig abban a hiszemben, hogy a betű a második levonatban csupán nem látszik, újabb korrektura-jelet nem csinált. De mi történt az

é betűvel? Az *é* betűről — a következtetés szerint — az ékezet nyomás közben letörött s így kapott a szó nem annyira erotikus színezetet, mint inkább durva értelmet.

Amennyire örömmel töltötte el Kőlaký Bénit a grafikai tudományban tett haladása, annyira lesujtották a sajtóhiba-incidenssel kapcsolatban felidézett vihar hullámai.

Régi dolog, hogy idővel minden feledésbe megy. Erre az incidensre is homály borult és ha néha szóba került, már csak mint nevetésre készítő kuriózumot emlegették.

Kőlaký Béni továbbra is egyhanguan élte napjait. Tanult és türt s derengő fényben látta az élet iskolájának rögs útját, amikor elképzelt jövőendő sikereire gondolt. Azonban reálisabb gondolatai is támadtak. Ugy érezte, hogy zsebpénzre van szüksége. Hiszen az embernek vannak néha igényei, amelyeket csak pénzzel lehet kielégíteni! De kinek a jóvóltából juthat pénzhez? Ez volt a fogas kérdés, amelyre a véletlen adta meg a feletetet.

Kőlaký Béni teljes ellátással volt princípálisánál. Veliczkyék háziangyala, akinek az volt a hivatása, hogy a test táplálásáról gondoskodják, különös súlyt helyezett az

anyag kellemetes elkészítésére és Kólaky Bénit időnként nagy kegyben részesítette. Számfelletti adagokat szolgált fel neki az esti, azaz inkább éjjeli órákban, amikor tanulmányait folytatta. Ilyen alkalommal azután kiderült, hogy a kedveskedés nem volt egészen önzetlen.

— Megkérném valamire, fiatal ur, megteszi ugy-e? — szólt Ágnes, a ház angyala.

— Megteszem, Ágnes, ha módomban van — mondta Kólaky Béni. — Már hogyan viszonzom a sok kedvességét!

Ágnes piros-pozsgás arca egy árnyalattal halványabb lett, amikor előadta kérését:

— A Janinak kellene írni egy szép levelet, szerelmeset, tudom, a fiatal ur nagyon ért hozzá.

— Nagy gyakorlatom ugyan még nincs az ilyen levelek írásában, de meglesz Ágnes. Még ma megírom. Aztán miről legyen szó benne?

— Azt már a fiatal urra bízom. Hiszen tetszik tudni.

— No de mégis?

— Arról, hogy nagyon szeretem és sokat gondolok rá — mondta Ágnes és le-sütötte a szemét.

Másnap reggel Kőlaký Bényi átadta a levelet. Ágnes boldog volt és a hálálkodás minden fajtájával árasztotta el. Pár nap múlva újabb kéréssel állt elő. Barátnője nevében kérte ezuttal Kőlaký Bényt hasonló tartalmu levél megírására. És a kérelmek gyakran megismétlődtek. Nem is volna rossz üzlet a levélírára berendezkedni — gondolta magában — legalább megvolna a sóvárgott zsebpénz. Rögtön ki is dolgozta a tarifát, amely szerint képeslevelezőlapra két-háromsoros szöveg tíz, levél pedig a terjedelem arányában husz vagy harminc fillér. Ágnessel közölte feltételeit, de nyomban megbánta, attól félván ugyanis, hogy ezzel minden bizsonnyal magára zúdította haragját, s elmaradnak a számszeletti adagok. Félelme azonban teljesen alaptalan volt. A kliensek, úgy látszik, nem sokalták a tarifát, miután növekedő számmal jöttek. Az üzlet lassan fellendülván, Kőlaký Bényinek nemcsak a szükséges zsebpénze volt meg, de némi tőkét is gyűjthetett.

Kőlaký Bényi a levelek megírására nagy gondot fordított és főképen arra ügyelt, hogy a szöveg változatos legyen. Nem akarta, hogy holmi »svindler«-nek tartsák. Mert tudvalévő, hogy a sablonos munka árt az üzleti renoméának. Ámbár nem volt

könnyű feladat változatos szövegekkel a kliensek kielégítésére törekedni, — de azért volt libris, hogy kisegitse magát a bajból. Hiszen segédkönyvek álltak rendelkezésére! A könyvespolcon a váriák csoportjában igen szép, használható anyagot találhatott. Legyezőnyelv, virágnyelv és ehhez hasonló című könyvecskéket, amelyek munkáját szerfölött megkönnyítették. Azokból merítette a szerelmet és érzelmeket ékesen kifejező szebbnél szebb szavakat, amelyek némelykor talán az örök boldogságban egyesítették a klienseket.

Az üzlet legszebb virágjában volt, amikor lecsapott a villám, zengő mennydörgés kíséretében. Veliczky Béla hogy, hogy nem, neszét vette a dolognak és nagy haragra gerjedt emiatt a »szörnyű elveteműlt-ség« miatt. Nagy erkölcsi predikáció után kénytelen volt Kőlaký Béni, bár kelletlenül, a libris-etikettel össze nem egyeztethető foglalkozásával rögtöni hatállyal felhagyni.

Kőlaký Béni eleddig sohasem került el végzetét. Reményeitől mindig olyankor fosztották meg, amikor már-már azt hitte, hogy a cél felé halad és ime — ez a vállalkozás is összeomlott, a pénzszerzés művészete sem bizonyult egyszerű dolognak.

Szárnya-szegett lélekkel olykor-olykor el-

indult Kőlaky Béni, de a céltől mindig messze elmaradt. A költő szavaival élve ő is elmondhatta:

*Kéklő lepelben messze jár
Előtted a Remény;
Magához int, de meg nem vár
Tovább, tovább lengvén,
S míg lepkeszárnyát kergeted,
Lezug hiába életed,
S állasz pályád szélén.*

HARMADIK FEJEZET,

melyben szó van Kőlaky Béni szerelemre lobbanásáról, társadalmi és szinpadi szerepléséről és az utóbbiból folyó következményekről.

Kora őszről a tavasz ébredéseig a könyvesbolt volt a város vezető egyéniségeinek találkozóhelye. Az esti órákban, kedélyes hangulat közepette, patriárkális élet folyt ott nap-nap mellett. A társalgást rendszerint a hetilap szerkesztője, Márton Géza vezette. Többnyire olyan kérdéseket vetett fel, amelyek fölött a jelenlévők élénk vitába elegyedtek. Az eszmei asszociáció majdnem minden alkalommal magas irodalmi színvonalra emelkedett. Különösen dr. Lábás Zoltán, a társadalmi mozgalmak lelkes vezetője vitte a szót, ha őt közelebbről érdeklő kérdéseket penditettek meg. Szellemességben szinte tulszárnyalta valamennyit. Jó adomázó volt s kitűnően mulattatta a társaságot. Néha észre sem vették, hogy már későre jár az idő és amikor észbe kaptak, nagysietve távoztak, de mindig a

legjobb hangulatban és azzal a bucsuszóval: a viszontlátásra!

A látogatók között néhanapján feltűnt egy barnahaju, madonnaarcu leányka. Dr. Lábás Zoltán leánya, aki a felsőbb leányiskola növendéke volt. A társalgásban nem igen vett részt, csak olyankor vegyült bele, ha róla volt szó, vagy pedig kérdést intéztek hozzá. Inkább a pulpitusra kirakott könyveket nézegette szinte mohó vágygal és öröme teljes volt, ha egy új Beniczkyné Bajza Lenke vagy Marlitt kötetet pillantott meg. A könyveket mutatva mindjárt megkérdezte édesatyjától:

— Ezeket hazavihetem, ugy-e?

— Igen, gyermekem — mondta édesatyja odavetőleg. — Csak csomagoltasd be.

Kőlaký Bényi boldog volt, hogy Lábás Mici szolgálatára lehetett. Már régebben figyelte karcsu, nyulánk alakját és szemének csodálatos kifejezését, de minden különösebb érzés nélkül. A csomagot ezuttal is kötelességtudóan nyújtotta át s szolgálatkészségét a leányka jelentőségteljes mosollyal viszonzotta. A mosoly, bár máskor is volt benne része, ezalkalommal sajátos, zavart idézett fel lelkében, szinte feltűnően szórakozottá tette és amikor a társaság elhagyta a könyvesboltot, úgy érezte, hogy Lábás Mici már nem a közömbös

diákleány többé, hanem eszmény, az ő eszménye.

Kőlaký Bényi gondolatait aznap este Lábas Mici kötötte le. Egy pillanatra sem hagyta el maga elé varázsolt plasztikus alakját s csillogó fekete szemének lágy tekintetét érezte állandóan. Az asztalnál ülve sokáig merengett s amikor lefeküdt, nem jött álom a szemére. Reggel felé azonban mégis könnyű álomba merült, de már két-három órás szendergés után fölkelte. Bágyadt volt, egész testében remegett és amikor öltözködés közben a tükörbe nézett, nem ismert saját énjére. Vajjon miért is változott meg ennyire? Mi okozta a lelki emóciót? Ezek a kérdések foglalkoztatták, miközben megállapította, hogy szerelmes.

Lábas Mici látogatásai sűrűn megismétlődtek. Kőlaký Bényt a leányka jelenléte mindig örömmel töltötte el és szerelmi boldogságától szinte megrészegeedett. Minden alkalommal elhatározta, hogy a legközelebbi látogatáskor, kedvező pillanatban, vallomást tesz érzelmeiről. De amikor szemtől szembe állt vele és tekintete tekintetével találkozott, nem volt bátorsága hozzá.

Egy napon, önmagával való viaskodása közben, arra határozta el magát, hogy érzelmeiről írásban tesz vallomást, miután sem ereje, sem bátorsága nem volt ahhoz,

hogy előszóval tegye meg. És azonnal cselekedett. Elővett egy, a szerelemmel vonatkozásban lévő izléses művészlapot és a következő versidézettel postán elküldte:

*Szerelem a neved, tudom,
Te hatalmas jövevény!
Lábad elé édes jajjal
Könyörögve fekszem én.*

Ahhoz megint nem volt bátorsága, hogy a saját nevét írja alá. Álnevet használt, olyan nevet, amely kétséggelkül figyelmet keltett. Gróf Reményi volt az a név, amely mögött meghuzódott.

A művészlap elküldését követő napon Lábas Mici ismét ellátogatott a könyvesboltba. Kőlaký Bényi tisztelettel fogadta s alig várta, hogy kívánságát előterjessze. A következő pillanatban azonban majdnem elsüllyedt szégyenében, amikor Lábas Mici ajkán kiszalasztotta: »Művészlapokat kérek!« Sápadtan és reszketve tette elébe a kollekciót kiválasztás céljából. Sokáig tartott, míg Lábas Mici a tetszését megnyerő művészlapot kiválasztotta. Kőlaký Bényinek tehát volt ideje, hogy megfigyelje szemének legparányibb rebbenését és nem-e vet gyanus tekintetet rá?

Mikor Lábas Mici eltávozott, azon tűnő-

dött, vajjon mi célból vásárolta a művészlapot? Éppen most, amikor megkapta az ő lapját? Talán ilymódon akarta megtudni, hogy a lap honnan származik? Szent Isten! ha kitudódik, hogy ő küldte — villant át agyán és annyira megijedt már a pusztá gondolatától is, hogy meg kellett fogódznia, különben elszédült volna.

Következő nap este, amikor dr. Lábás Zoltán leánya kíséretében eljött a rendes találkozóra, a művészlapügy újabb fordulatot vett. Veliczky Béla a hetilap szerkesztőjével néhány pillanatra félrevonult s amikor a szerkesztő visszatért a társasághoz, Lábás Mici szólította meg:

— Szabad kérnem egy szóra, Veliczky bácsi.

— Parancsolj, Micike, rendelkezésedre álok — mondta Veliczky Béla szíves-örömet és kezét a leányka vállára tette.

Lábás Mici kivett kézításkájából egy művészlapot és Veliczky Bélának átnyujtva ezt mondta:

— Tudom, hogy az egész város fiatalságát ismeri, talán sejti, hogy ki küldhette nekem ezt a lapot.

Veliczky Béla szemügyre vette a lapot, Kőlaký Béni pedig hol elvörösödött, hol elsápadt, mert a jelenet éppen íróállványa előtt játszódott le.

— Bár ismerős az írás, kedves Micike, hirtelenében azonban nem tudom megmondani a hasonlatosság eredetét — mondta Veliczky Béla a zavar némi jeleit mutatva és szigorú tekintetet vetett Kőlaky Bénire.

— Én is ismerősnek találom és bármennyire töröm a fejemet, nem tudok rájönni, hol találkoztam már ezzel az írással.

— Majd rájövünk, Micike, csak türelem.

— Ó, nem olyan fontos — legyintett Lábas Mici és a művészlapot visszahelyezte a kényeztetésébe.

Kőlaky Bénit ez a közömbös kijelentés még hozzá a lekicsinylő legyintés annyira bántotta, hogy legszívesebben világáment volna. A művészlap okozta lelki izgalmak, amelyek már e jelenet előtt is erőt vettek rajta, most még nagyobb mértékben jelentkeztek. Az izgalmak hatása alatt a szerelemtől szőtt ábrándjai, amelyeket oly szépnek látott, foszladozni kezdtek s már csak egy kívánsága volt: kikerülni a bajból szégyen és megalázás nélkül.

Még aznap este, a társaság eltávozása után, lejátszódott a művészlapügy utójátéka, amelynek két szereplője volt: Veliczky Béla és Kőlaky Béni.

— Micsoda ötleteid vannak, Béni! — kezdte Veliczky Béla kissé szigorúan, de barátságosan. — Lapot küldeni, inkognitó-

ban, olyan hamis névvel, amely már magában véve nevetségessé tesz.

— Nem küldtem senkinek sem lapot, kérem szépen — próbálkozott mentegetődni Béni.

— Ne tagadd! Tudod jól, hogy boszszant, ha valótlan-ságot állítasz. Ahogy ránéztem a lapra, rögtön felismertem az írásodat, ha el is ferdítetted. A betűk jellegzetességét azonban nem tüntetted el.

Kőlaký Béni bocsánatkérően nézett principálisa szemébe s ennyit mondott:

— Százszor megbántam már, hogy a lapot elküldtem. Tudom és belátom, hogy balgaságot, ostobaságot követtem el.

— A szövegből és aláírásból láttam én is, hogy ostobaság, azért nem is árultalak el. Nem akartam, hogy kényelmetlen helyzetbe kerüljél. A szerelmet pedig verd ki a fejedből és gondolj többet a jövődre. Folytasd szorgalmasan tanulmányaidat, hogy az életben megállhasd a helyedet. Megértetted?

— Meg, kérem — mondta alig hallhatóan Béni.

A vacsora alatt még egyszer szóba került a művészlap és szerelem ügye, de már az ifjui bohóság oldaláról nézve, úgyhogy Béni is nevetésre fakadt.

Ezen az éjjelen már nem merengett Kő-laky Béni. Örült és nyugodt volt, hogy nyomósabb szcénák elkerülésével esett át a szerelem megnyilatkozásán és a kiállott izgalmak után most már mély álomba merült.

A Polgári Kör a város társadalmi és politikai életében jelentős szerepet játszott. Ha valamilyen mozgalom indult vagy képviselőválasztások idején mindig tömör sorokban vonultatta fel a polgárságot.

A Kör saját házában lévő helyiségeit a legtágabb értelemben vett igények szem előtt tartásával rendezte be. Az olvasóteremben fotójök és pamlagok biztosították a tagok kényelmét, a játékszoba pedig teljesen elkülönítve várta a látogatókat. A Kör vezetősége mindenre kiterjedő figyelmet tanusított a tagok iránt. A lapokkal való felszerelés is elég változatos volt. A fővárosi napilapok és folyóiratok majdnem teljes számban álltak rendelkezésre, de nem hiányoztak a nevezetesebb külföldi képes folyóiratok sem. A játékszobának is megvoltak a maga sajátosságai. A tradíciós kártyacsoportok, az alsós- vagy tarokkpártik, amelyeknek érdekes bemondásai szinte szál-

lóigévé váltak. A szerényebb spiessbürge-
rek, akik rendszerint csak vasárnap dél-
után ültek a kártyaasztalhoz, a talon-
máriást kultiválták filléres alapon.

A Kör helyiségeiből egy meghitt kis szo-
bát a város fiatalsága számára tartottak
fenn. A vezetőségnek ugyanis az volt az
álláspontja, hogy a jövő nemzedéket a rossz
társaságtól és a könnyelmű életmódtól csak
úgy lehet távoltartani, ha megfelelő gondos-
kodással irányítják életét. A vezetőség üd-
vös álláspontja általános helyeslésre talált.
A fiatalságnak rendelkezésére állott a kije-
lött szobán kívül az olvasóterem is. A tár-
sadalmi életben való intenzivebb részvételét
pedig dalárda megalakításával mozdították
elő. Röviddel azután, hogy a dalárda meg-
alakult, már szerephez is jutott. A Kör ha-
zafias ünnepélyt rendezett, amelyeket a da-
lárdának hazafias dalokkal kellett meg-
nyitnia.

A dalárda esténként javában készült az
ünnepélyes aktusra. A karnagynak, aki
nagy zenei képzettséggel rendelkezett és
kitűnő hallása volt, minden igyekezete oda-
irányult, hogy dalárdájával az első nyilván-
os szereplés alkalmával remekeljen. Az
egyes hangcsoportokkal eleinte külön-külön
foglalkozott, azután következett az együttes
főpróba. És a nagy körültekintéssel előkészí-

tett főpróbán, a taktusra figyelve, a dalárda rázendített:

*Gyöngé violának
Letörött az ága —*

de nyomban utána a karnagy, haját tépve, leintette az egészet.

— Hallatlan, hallatlan! — kiáltott szinte magán kívül. — Annyi próba után minden fáradságom kárba veszett. Hogyan is lehet ennyire hamisan énekelni — folytatta. — Ha jól sejtem, a harmadik csoportból ütötte meg fülemet az a rettenetesen hamis hang. Ki volt az? Álljon elő, majd ismétlem vele szólóban.

A dalárda tagjai egymásra néztek, de senki sem mozdult. Egyszer csak mindnyájan, szinte ütemszerűen Kőlaký Bénire mutatottak.

— Persze, persze, Kőlaký! — jegyezte meg a karnagy. — Ki is lehetne más.

Kőlaký Béni kivált a csoportból és a zongora mellé állt. A karnagy megadta a hangot, Béni belekezdett az éneklésbe, de inkább ne kezdett volna. Bármennyire igyekezett is, nem volt képes a helyes hangot eltalálni.

— Engedje meg, kedves Kőlaký, hogy a botfűlű jelzővel tiszteljem meg — mondta

a karnagy és abbahagyta a kísérletezést. — Zenei hallás nélkül nem lehet énekelni. Ez egyszer faktum. Álljon csak szépen félre és foglalkozzon továbbra is a könyveivel.

Kőlaký Béni a karnagy igazmondásának teljes tudatában szomorúan hagyta ott a dalárdát. Veliczky Béla is értesülvén Béni nagy szomorúságáról, közbenjárt a Kör vezetőségénél, hogy más szerepet juttassanak neki, olyat, amely képességeinek jobban megfelel.

Az ünnepély megtartására kitűzött dátum rohamosan közeledett. Kőlaký Béni örömtelven ujságolta Ferenc bácsinak, hogy az ünnepélyen ő is fog szerepelni és okvetlenül számít megjelenésére és izgalmát alig tudta palástolni.

— Lemegyek az alsó raktárba, Ferenc bácsi — mondta valamivel később Béni. — Ha keresnek, ott vagyok.

Veliczky Béla az irodában foglalatoskodott s így észre sem vette Béni eltűnését. Néhányszor szőlitotta s miután nem kapott feleletet, Ferenc bácsihoz fordult:

— Hol van Béni?

— Az alsó raktárban rendezi a könyveket, főnök ur.

— Szőljön neki, hogy azonnal jőjjön fel.

— Igenis, kérem.

Ferenc bácsi sietve lement az alsó raktárba, az utolsó lépcsőfoknál azonban hirtelen megfordult és rohant fölfelé.

— Főnök ur, kérem — mondta lihegve — valami nagy baj lehet odalenn. Mikor be akartam menni a raktárba, a fiatal ur felém jött és egyre azt kiáltotta: »Csak vissza, vissza!«

Baj ugyan nem volt, csupán az történt, hogy Béni a könyvek rendezésének ürügye alatt a Polgári Kör nemzeti ünnepélyére készült az alsó raktárban. Tompa Mihály »A gólyához« című költeményét tanulta. Az ünnepély rendezősege ugyanis őt kérte fel — Veliczky Béla közbenjárására, amiről azonban mitsem tudott — a költemény elszavalására. Mikor Ferenc bácsi lement a lépcsőn éppen a költemény ötödik strófáját ismételte fennhangon, a megkívánt taglejtéssel kísérve:

*Csak vissza, vissza! dél szigetje vár.
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted,
Nekünk csak egy — volt! az is elveszett!*

Ugy látszik, az erőteljes taglejtés és deklamáció ijesztette meg annyira szegény Ferenc bácsit.

Veliczky Béla kellő komolysággal fogadta

Ferenc bácsi jelentését s minden további kérdezősködés nélkül lerohant az alsó rak-tárba. Pár perc múlva már mosolygó arc-cal jött vissza és utána kipirulva Béni. Fe-renc bácsi csodálkozó szemmel vizsgálta őket. Majd megszólalt:

— Hát nem történt semmi baj?

— Amint látja, Ferenc bácsi, semmi — mondta Béni.

Ferenc bácsi megnyugodott és amikor a történelekről értesült, olyan jóízű nevetésre fakadt, hogy a könyvesbolt polcai is inogtak.

A Polgári Kör által rendezett ünnepély lezajlott, azonban Kőlaký Béni aligha so-rozta első nyilvános szereplését kellemes emlékei közé. Amilyen lelkesedéssel sietett a pódiumra, amikor rákerült a sor, annyira lesujtva, szégyenpírral az arcán, lépett le onnan. A közönség láttára olyan lámpa-lázt kapott, hogy a költemény egyetlen szava sem jutott eszébe. Kisvártatva azonban félig-meddig összeszedte erejét és belekezdett a deklamációba, amelytől egész életére ki-ható sikert várt. A költemény leghatáso-sabb részleteinél, amikor a hallgatóságnak a költő nagy fájdalmát, amelyet hazája el-vesztésén érzett, szintén át kellett volna érez-nie, úgy látta, vagy legalább is rémlett neki, hogy az emberek szája szöglete mosolyra

huzódik, amelyet ő kényszerített ki a helytelen, szinte komikussá vált taglejtéssel.

A Polgári Kör összejevetelein még javában tárgyaltak a nemzeti ünnepély erkölcsi és anyagi sikereiről, amikor kiírták a képviselőválasztásokat. Egyszerre elcsendesült minden. Széltében a városban csak arról beszéltek, hogy ki legyen a képviselőjelölt. A Polgári Kör a kormánypárti jelöltet támogatta. A vezetőség mindent elkövetett a jelölt győzelme érdekében. A választás ügyében tartott értekezleteken Veliczky Béla is tevékeny részt vett, sőt funkciót is vállalt főkorteszi minőségben.

A választás napján a könyvesbolt zárva maradt. Veliczky Béla, kalapjában a jelölt arcképével ellátott zöld tollal, már kora reggel indult a Körbe. Kőlaký Béninek kiadta az utasítást, hogy egy óra múlva szintén jöjjön oda. Fontos feladat vár rá. Az utasításhoz tartva magát, pontos időben ott volt. Jelentkezett principálisánál, akitől rögtön megkapta a beosztását. Az étteremben teljesített szolgálatot és az volt a megbízása, hogy a választók részéről elfogyasztott ételeket és italokat jegyezze. Csakhamar felismerte megbízatásának rendkívüli előnyeit és a saját személyében elfogyasztott több rendbeli adag tornást is a választók rovására jegyezte fel.

Este felé, közel a választás lezárása előtt, már kevés dolga lévén, kiment az uccára, — kalapjában szintén a kormánypárti jelölt arcképével ellátott zöld toll ékeskedett — s figyelte azt a nem mindennapi képet, amelyet az ucca nyújtott. Nagyon tetszett neki az emberek élénk, majd izgalommá fejlődő vitatkozása a választás kimenetelét illetően. Javában élvezte egy ilyen vita fejleményeit, amikor, mitsem sejtve, valaki oldalba lökte és azt mondta:

— Taknyos.

Ez a váratlanul jött sértés annyira meglepte, hogy szólni sem tudott s a lába szinte meggyökeredzett. Meglepetéséből felocsudva azon gondolkozott, miért is kellett neki ezt a sértést elszenvednie?

Csak későbbben tudta meg, hogy aki oldalba lökte, egy negyvennyolcas függetlenségi elveket valló választó volt és a kalapján meglátott zöld toll bősitette fel annyira.

Nyár elején újabb esemény volt a városban. Vándorszínésztársulat érkezett. A színpadot a Nagyszálló kerthelyiségében állította fel a trupp. A tagokat a város színpártoló közönsége nagy tisztelettel fogadta, különösen a bonvivánt, akit a hölgyek kegyessége nem remélt sikerekhez juttatott. A trupp komikusa kissé szánalmas

volt; a sanyaruvendeli típus benyomását keltette. A direktor, mint színész a férfi-erősséget képviselte. A primadonna titulus a direktornét illette meg, a trupp többi hölgytagjainak pedig változatos szerepköre volt.

A szinlapot, mivel más nyomda a városban nem volt, Veliczky Bélánál nyomatta a trupp. Kőlaký Béni, mint a színészet nagy rajongója, igaz lelki örömmel karolta fel a szinlapnyomatás ügyét. A direktor az összeköttetés révén mindennapos látogatója volt a könyvesboltnak. Béni hódolattal vette körül, mert Thalia fenkölt papját látta benne, aki a magyar nyelv és hazafias szellem érdekében teljesít nagyfontosságú missziót.

Néhány nap alatt a direktor és Kőlaký Béni között szoros barátság fejlődött ki. Az érintkezés közöttük egyre közvetlenebb lett és igen gyakran élénk eszmecserét folytattak a színjátszásról, de különösen a vándorszintársulat feladatairól és nehéz helyzetéről. Szóba kerültek néha a magyar színjátszás nagyjai is: Egressy, Lendvay, Megyeri, akik szintén mint vándorszínészek kezdték dicsfénnnyel bevégezett pályafutásukat.

Kőlaký Béni az előadásokat hűségesen látogatta, tekintve, hogy a direktor meg-

örvendeztette tiszteletjeggyel a szinlap előállítására körül kifejtett nagy buzgalmának elismerésül. Az előadásokat nagy figyelemmel kísérte, szinte átélvén az egyes jelenségeket és képzeletben már a szinpadon látta magát.

Nagy volt tehát az öröme, amikor a direktor egy szép napon azzal a hírrel lepte meg, hogy a bucsuelőadást műkedvelők bevonásával rendezi, s hogy a szinrekerülő darabban neki is szerepet szánt. A megtiszteltetés végtelenül boldoggá tette és kimondhatatlan örömmel vállalta »Az arany kakas« háziszolga szerepét. Az a tudat, hogy szinpadon fog fellépni, mint egykor Petőfi Sándor, annyira extázisba hozta, hogy se éjjele, se nappala nem volt. Türelmetlenül várta azt a napot, amelyen színész tehetségéről tehet bizonyosságot és a hirnév szárnyán emelkedhetik a halhatatlanok sorába.

A várva-várt napon Kőlaký Béni jóval idő előtt sompolygott már a szinpad körül, tulfutott színészi ambíciói nyugtalanul hajtották. Nemsokára azután szállingózva jöttek a műkedvelők és színészek is. A maszkírozásnál kis bajuszt ragasztott, nehogy tulhamar felismerjék, különösen Veliczky Béla, aki családjával az első sorban szokott ülni. A direktor az utolsó szemle megtartásával mindent rendben találván, meg-

szólalt a csengetyű és az előadás megkezdődött. Kőlaký Béni jelenése hamarosan következett. Mikor a színpadon megjelent és a közönség felé fordult, két vadul villogó szem meredt rá, Veliczky Béla, máskor oly szelid tekintetű két szeme. Abban a pillanatban tisztában volt mindennel. Tudta, hogy ez a tekintet bejelentése az özönével elkövetkezendő szemrehányásoknak és előadás után nyomott hangulatban hagyta ott a színpadot. A műkedvelők a színészekkel és a közönség nagy részével még együtt maradtak, hogy muzsikaszóval és pohárcsengéssel fejezzék be az ünnepi aktust. Kőlaký Béni pedig azalatt szobájába zárkózva, a hold beszivárgó fényénél, különös tervet forgatott agyában.

Amit Kőlaký Béni előre megérzett vagy legalább is sejtett, másnap tényleg elkövetkezett. Veliczky Béla bántó szemrehányásokkal illette a színpadi szereplés miatt s nem is annyira a szereplést kifogásolta, mint inkább azt, hogy libris létére tekintélytrontó szerep eljátszására vállalkozott. Béni szó nélkül tűrte a szemrehányásokat. De maga előtt látván az élet sivárságát, a függőséget, amely egyéni törekvéseinek kibontakozása elé minduntalan akadályokat gördít, tervét most már véglegesnek tekintette.

A színpadi szereplés ügye látszólag le-

zárult, de a direktor megjelenésével újból szóba került. Amikor elismerését fejezte ki Kőlaký Béninek, hogy kis szerepének ügyesen megfelelt és buzdító szavakkal igyekezett ambícióját fokozni, Veliczky Béla is közbeszólt. Egy pillanatra sem hagyta meg az elismerés nimbuszát:

— Ugyan, kedves direktor, nem elismerés, hanem korholás Béni jutalma. Olyan szerepet játszott el, amely rám is a szégyen bélyegét sűti!

— Talán mégsem, Veliczky uram, — mondta ellenvetéssel a direktor. — A színművészet nem ismer megalázó szerepet, legyen az bármilyen jelentéktelen. Hiszen a kis szerep is az író gondolatának szüleménye és szerves kiegészítője a darabnak.

— Kétségtelen! Nem is vitatom. Azonban ismerje be, hogy ebben az esetben a szereposztás tendenciózus volt. Visszaélés egy naiv, ambíciótól hevitett fiatalember tapasztalatlanságával.

A direktor erre már csak sugva válaszolt, amiből Kőlaký Béni megállapította, hogy princípálisa joggal illette szemrehányásokkal.

A vándorszínésztársulat még aznap elutazott, de Kőlaký Béni nélkül, miután a direktor vele szemben tanusított nem őszinte

magatartása következtében hirtelen lemondott tervéről és nem csatlakozott a trupphoz, hogy mint színlaposztó és kellékes próbáljon szerencsét.

NEGYESEDIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Bényi mártíríumot szenved a záróra miatt, majd elhagyja a kis vidéki várost.

Tizenhetedik évében járt Kőlaký Bényi, amikor elérkezett elève idejének utolsó esztendeje. A lezajlott kised játékok immár a múlté voltak. Az élni akarás fenkölt gondolata és az érvényesülés vágya vezérelték most már további törekvéseiben. Tisztán és világosan rajzolódtak eléje a »nagy« jövő körvonalai és bámulatos energiával tört életcéljai felé. Fokozott ambícióval merült újból tanulmányaiba, de libris voltát egy pillanatra sem tévesztette szem elől. Elsősorban tehát az irodalmi és könyvészeti ismeretek tökéletesbitésére törekedett. Serkentően hatottak rá azok a panaszok is, amelyek a szaklap hasábjain ötlöttek minduntalan szemébe az új libris-nemzedék tartalmatlanságáról. Különösen bántotta az a siralom, amely abból a mottóból kiindulva, hogy »aki a szellemet szolgálja, a világot szolgálja«, kétségtelen igazságként állapi-

totta meg a modern könyvkereskedők hiányos képzettségét a régiekkel szemben, akik a német befolyás idejében valóságos bibliografusok, sőt sokszor bibliofilek is voltak egy személyben.

Sokat tűnődött e szomorú megállapításon s szinte szégyenkezve ejtette ki kezéből a súlyos vádat tartalmazó dokumentumot. Nehezen értette meg a valót. De hát akkor miért választja valaki ezt a pályát, ha a legelemibb ismeretek elsajátítására is rest? Miért keres boldogulást olyan pályán, amelynek követelményeivel nem tud vagy nem akar megbarátkozni? Minő szuggesztió, minő misztikus erő hatalmában állhat elhatározása pillanatában, ha hajlamaival ellentétes pályára lép? Ezeket a kérdéseket vetette fel önmagának, hogy magyarázatot találjon a szomorú tényként megrajzolt helyzetkép megvilágítására.

Volt azonban a szaklapban olyan közlemény is, amely örömmel töltötte el és tépelődésének fonalát szinte ütemszerűen szakitotta széjjel. Az örömteljes közleményben ugyanis arról volt szó, hogy a fővárosi könyvkereskedők a nyári hónapokban este hét órakor zárnak, vásár- és ünnepnapokon pedig ki sem nyitnak. Verőfényes májusi napon olvasott erről, a tavasz csodálatos varázsával megbüvölt embrión, amikor min-

denki — napi munkáját elvégezve — kivánczozik a szabad természetbe. Irigykedve gondolt tehát azokra a boldog halandókra, akik a teljes szünnapokon vidáman sütkérezhetnek a nap éltető sugaraiban. Mily módon tehetné principálisát erre figyelmessé? És hirtelen az az élelmes ötlete támadt, hogy a közleményt kék ceruzával feltűnően bekeretezi és íróasztalára teszi. Az ötletet tett követte és a közlemény szembe-tűnően elhelyezve másnap reggel ott feküdt principálisa íróasztalán.

Kőlaký Bényi teendői között az üvegfalon keresztül állandóan az íróasztalra pislogott, hogy meggyőződjön, vajjon elég szembe-ötölő helyzetben fekszik-e a szaklap e nevezetes száma és türelmetlenül várta principálisa érkezését, ami máskor egyáltalában nem foglalkoztatta. Ferenc bácsi a könyvesbolt csinosításával lévén elfoglalva nem igen vette észre Bényi izgatottságát. Csak akkor figyelt fel, amikor Bényi megszólalt:

— No öreg, megváltozott a világ, terjed a humanizmus. Szabad nyarunk lesz.

Ferenc bácsi csodálkozóan nézett Kőlaký Bényire, miután nem volt teljesen tisztában az elhangzott szavak értelmével. Rövid ideig gondolkozott, azután megkérdezte:

— Miféle nyavalya terjed, amely a világot megváltoztatta?

— Nem nyavalya az, Ferenc bácsi, hanem humanizmus, vagyis magyarul: emberszeretet.

— Miért gondolja, fiatal ur, hogy terjed?

— A szaklap legujabb számából állapítottam meg, Ferenc bácsi. Felülkerekedett az alkalmazottak iránti jobb érzés. A fővárosi könyvkereskedők megrövidítették a zárórát és vásár- és ünnepnapokon ki sem nyitnak. Persze, egyelőre csak nyáron. De első lépésnek ez is nagy haladás.

— Ez az egész — mondta Ferenc bácsi közömbösen. — Bennünket ugyan hidegen hagyhat.

— Dehogy! Ellenkezően. Lelkesedéssel kell fogadnunk a fővárosiak határozatát, mert a könnyebbülést mi is érezni fogjuk. A példát követni fogják a vidékiek is, ha nem csalódom, principálisunk lesz az elsők között. Meglátja, Ferenc bácsi, még ma közölni fogja velünk nemes elhatározását.

— Lehetséges, de nem bizom benne, mert jól tudom, hogy minden újítástól idegenkedik.

— Én pedig biztosra veszem és már most kiálthatjuk: Éljen a hétórai záróra! Éljen a főnöki kar!

Veliczky Béla éppen végszóra érkezett meg. Kőlaký Béni és Ferenc bácsi azonban

csak akkor vették észre, amikor közbeszólásával megzavarta a purparlét:

— Mi van itt kora reggel? Néggyülés? — Majd Bényihez fordulva: — Most aztán bemutatkozta! Ahelyett, hogy kötelességtudóan végeznéd a dolgodat, harangirozol, szónokolsz, mint valami demagóg. Ugy látszik szabad óráidat már nem a komoly tanulmányoknak szenteled, hanem lázító iratokot olvasol. Mindenesetre gondom lesz rá, hogy az efféle dolgokat kiverjem a fejedből. Záróra után ezentul itt maradsz a boltban, persze velem együtt, hogy szemmel tartsalak.

Kölaky Bényinek összeszorult a szive, anyyira bántotta ez az újabb méltatlanság. Ugy érezte, hogy principálisa talán sohasem volt ennyire igazságtalan vele szemben, mint ezuttal. Hiszen nem lázított, nem lépett fel jogtalan követeléssel, nem gyakorolt befollyást senkire olyirányban, hogy ne engedelmeskedjék, csupán örömének adott kifejezést a záróra megrövidítése érdekében indított mozgalom eredménye fölött. Ártatlanságának tudatában szólalt meg azután:

— Nem lázítottam, kérem, nem harangiroztam, csak a zárórára vonatkozó közlemény váltotta ki belőlem a lelkesedés eme fokát.

— Megengedem, hogy úgy van. Presz-

szionálni azért mégsem hagyom magamat. Hiába keretezted be kék ceruzával a közleményt, a renden nem változtatok.

És ugy történt, ahogy Veliczky Béla megmondta. A záróra nemhogy megrövidült volna, hanem egy órával meghosszabbodott. Kőlaký Bényi fájdalmas sóhajok között gondolt a fővárosiakra, amikor este iróállványára rakta a könyveket, amelyekből jegyzeteket kellett készítenie vagy részleteket elolvasnia, hogy másnap, esetleg későbbi napokon a feltett kérdésekre felelhessen.

Amilyen örömteltnek látta a nyár közeledtét, olyan szomoruvá vált számára, amikor már benne élt. Hiába daloltak a madarak, hiába illatoztak a virágok a zöld pázsit mesgyéjén, Kőlaký Bényi csak vigasztalan maradt. A költő szavai jutottak eszébe minduntalan:

*Öröm sugárzott minden arcon;
Megujult vágy, ifju remény,
Csak én szerettem volna sirni
Gyönyörű nyár elején!*

Igen, sirni szeretett volna, mert megfosztották szabadságától azokban a hónapokban, amelyek felélesztik a természetet téli álmából, de megedzik az ember életerejét is.

A nyári hónapok gyorsan, szinte észrevétlenül peregtek le. Az utszálon mindenütt megsárgult falevelek hirdették, hogy ősz van, de ez az ősz sokat jelentett Kőlaký Bény életében. Ekkor telt le ugyanis eléve ideje és szortimenterré avanzsált. Uj minőségében azonban nem sokáig maradt tanító-mesterénél. Tágabb terrenumra vágyakozott, érvényesülési lehetőségekre.

Karácsony táján, zord téli napon hagyta el a kis vidéki várost, ahol serdülő korában annyi viszontagságon ment keresztül. Tanító-mestere a legjobb kívánságokkal eresztette útjára, a pályaudvaron pedig Ferenc bácsitól, a jó cimborától vett érzékeny búcsút. A vonat elindulásakor könnybe lábbadt szemmel integettek egymásnak utolsó istenhozzádot, mintha csak érezték volna, hogy a sors immár örökre elválasztotta őket.

ÖTÖDIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Béni új életkörülmények között új perspektívákban látja a könyvkereskedelmet. Ebben a fejezetben feltűnik egy filozóf német is, aki a feketekávéból meríti a bölcsesség gondolatait.

Kőlaký Béni a Felvidék élettől duzzadó, ősi kurucvárosában folytatta libris-működését. A város könyvesboltjai már a külső dimenzióban is bizonyosságot tettek arról, hogy a lakosság kulturális tekintetben magas fokon áll és a jelenben is a múlt dicső hagyományaival él.

A legrégibb és legtekintélyesebb könyvesbolt fogadta Kőlaký Bényt szolgálatába. Mindjárt belépése alkalmával észrevette, hogy a németek szellemében vezetett könyvesbolt széleskörű szaktudást igényel. A tulajdonos, Kömives Kelemen jóakaratu irányításával azonban hamarosan tisztába jött az új fogalmakkal és a legszebb együttműködésben teltek a napok.

A kezébe került rengeteg könyv, azok

érdekesnél érdekesebb címei és a könyvkiadói prospektusokba foglalt tartalmi ismertetések olvasókedvét mindjobban fokozták. Olyannyira, hogy idővel a legkülönbözőbb tudományokba mélyedt. Ugy vélte, hogy egyuttal libris-kötelességét is teljesíti, hiszen előfordulnak esetek, amikor a vásárló nem bizonyos szerző művét kéri, hanem felteszi a kérdést, hogy van-e olyan könyv, amely ezzel vagy azzal a tárggyal foglalkozik, tehát a szortimenter olvasottsága ilyenkor kétségkívül hasznos. Olvasás közben mindig irigykedve gondolt az írókra és tudósokra, akik a könyv szellemi részével foglalkoznak s így bizonyára többet olvasnak is? Egy alkalommal Rousseau Emile-jét olvasván, igen csodálkozott, amikor erre a kitételre bukkant: »Gyülölöm a könyveket, mert arra tanítanak, hogy arról beszéljünk, amihez nem értünk.« A nagy francia író gyűlölte a könyveket? Lehetőséges ez? — kérdezte önmagától és csalódottan összecsukta Rousseau híres könyvét. A könyvről mondott lesújtó véleménye annyira kiábrándította Kőlkay Bénit, hogy soha többé nem vette kezébe az Emile-t és nem is olvasta végig. Rousseau-val ellentétben továbbra is becsülte és szerette a könyvet, amelynek mindig nagy értéket tulajdonított.

Minél jobban megismerte Kőlaky Béni a könyvkereskedelem mibenlétét, annál világosabban bontakozott ki előtte a valóság. Eddig csak azt tudta, hogy két tényező van: a könyvkiadó, aki előállítja a könyvet és a szortimenter, aki eljuttatja az olvasóközönségnek. E két tényezőt úgy képzelte el mindig, mint két szerelmest, akik idealizmussal övezett, harmonikus életet élnek. Csak azután, hogy az értelem fejlettségével mindinkább a reális élet felé hajlott és élesebben figyelte a történeteket, jutott arra a szomorú megállapításra, hogy sokféle baj és sérelem zavarja e két tényező együttműködését. A szaklapban állandóan szőnyegre kerültek a jelenségek s hol kemény, hol enyhébb szavakkal követeltek orvoslást. Különösen a Bácska felől jöttek gyakran az ominózus irások, amelyeket Erős Nándor, a librisek nesztora küldözgetett rendületlenül. A bajok kutforrását kutatva egyesek a fővárosi és vidéki librisérdekek ellentéténél fogva az egyesületben látták a hibát, mások viszont úgy találták, hogy a könyvkiadók önkénykedése állja útját az egészséges fejlődésnek. Egyszer csak elhangzott a vezényszó: »Szervekedjünk! Alakítsuk meg a Vidéki Könyvkereskedők Szövetségét!« A felhívás csakugyan komoly formát öltött és nagy elő-

munkálatok után az ősi kurucvárosban megalakult a szövetség.

Az alakuló közgyűlésen Kömives Kelemen elnökölt, amire Kőlaký Bényi módfelett büszke volt. A szervezési munkálatokról Ungvári Mór számolt be a kedélyesség tetsző hangján. »Ha rendelkezném a bűvös varázsvesszővel, — mondotta — amelylyel egy csapásra mindenki buját-baját jóra tudnám átváltoztatni, szíves-örömetst bugyogtatnám a jólét és megalégedés forrását.« Utána következett a tárgysorozat, amelynek tárgyalásánál Kőlaký Bényi különös dolgokat figyelt meg. Igen viharos hangulatban vitattak holmi szatócskérdést, a fővárosiak versenyét és amikor a részletüzlet került szóba, a vihar tetőfokát érte el. Ugy látszik, ez volt a vidékiek legfájdalmasabb pontja. Ezt tartották a vidéki könyvkereskedelemre nézve a legnagyobb veszélynek. Épenséggel nem barátságos tónusban beszéltek könyvvigécekről, mintha azok az ártatlan emberek lettek volna bűnösök abban, hogy az idők jele megakasztotta a fejlődési folyamatot. Ennél a kérdésnél felszólalt az egyesület képviselőjében megjelent egyik könyvkiadóvállalat igazgatója is, rámutatván arra, hogy »a magyar irodalom a részletüzlet fejlesztése útján gazdagodott azokkal az epokális, en-

ciklopédikus művekkel, amelyek irodalmunkat egyenrangúvá tették a művelt nagy kulturnemzetek irodalmi produkciójával». Kőlaký Bényi megítélése szerint a felszólaló nagy igazságot mondhatott, mivelhogy nem igen indult vita az elhangzottak fölött. Szinte csend támadt. Talán ekként adtak kifejezést helyeslésüknek.

Feltűnő volt, hogy az alakuló közgyűlésen igen kevesen jelentek meg s éppen azok maradtak távol, akik a leggyakrabban foglalkoztak a vidékiek sérelmeivel. Kőlaký Bényi őszintén fájlalta, hogy Erős Nándor sem volt látható, pedig az ő számára egy kis meglepetést tartogatott. Szerette volna az egybegyűlték tiszteletére rendezett banketten felköszönteni, mint a librisek harcias nesztorát s erre az alkalomra már előre elkészülvén, szerkesztett egy jellemző, nem éppen remekbe foglalt strófát, hogy a vihar után derűtséget keltsen. Erős Nándor elmaradásával azonban a szónoklat is elmaradt és a strófa sem lett köztudomásúvá.

A közgyűlés utáni napokon Kömives Kelemen kissé lehangoltnak látszott. Valószínű, hogy a vidéki librisek közömbössége bántotta és az a sajnálatos tény, hogy a közgyűlés a részvétlenség jegyében folyt le. Őszbe vegyült haját és szakállát meg-megsimogatta, csiptetőjét hol fel-, hol letette

és értelmetlen szavakat motyogva a kezével legyintett. Kőlaký Bényi is levonta a tanulságot. Érveléseivel arra a konklúzióra jutott, hogy minden kezdeményezésért csak az első pillanatban lelkesednek. Az idő múlásával a lelkesedés alábbbszáll és amikor az akció már arra érett, hogy számottevő tényezővé válják, a nemtörődömség uralja a kedélyeket. A hathatós közreműködés és a célravezető munkában való részvétel már nem sarkalja az embereket, különösen ha áldozatokat is hozni kell, mire az a néhány, akik addig szívéssan kitartottak a cél megvalósítása érdekében, kedve-szegetten szintén félreállnak. S így minden kezdeményezésnek a vége: sok hühó semmiért.

Kőmives Kelemen a libris-mesterség mellett a közügyek is foglalkoztatták. Tagja volt a törvényhatósági bizottságnak, a Kamaránál is funkciót töltött be, úgy hogy napközben alig tartózkodott a könyvesboltban. Az esti órákban azonban rendszerint ott volt. Akkor vonultak be a törzslátogatók is és élénk társalgás kezdődött. Jellegzetes alakja volt a társaságnak a kamarai titkár, akinek Krisztushaja impozáns külsőt adott. Előszeretettel beszélt hexameterben és ha derűs hangulat vette körül, rimversssel köszöntötte a társaság érkező tagjait.

Ebbe a miliőbe nagyszerűen illeszkedett Eduard Schild, a német szortimenter. Nagy filozófus és politikus volt. Valóságos fiókparlament képét mutatta a könyvesbolt, ha felvetődött egy-egy politikai kérdés. Izgalmas jelenetek játszódtak le, amelyek közép-pontjában Eduard Schild állott. Makacs, keményfejű német volt, aki nem ismert ellenvetést és álláspontját addig védelmezte, amíg meggyőző érvei elől meg nem hátráltak. Szóáradatával mindig fölénybe jutott. A viták hevében Schopenhauert és Nietzschet úgy idézte, mint a pap az evangéliumot. Leggyakrabban azzal érvelt: »Die Menschheit ist ein Unkraut über den sich einige emporschwingen«. Ez a Nietzsche-idézet, ha nem is minden esetben, de hatott.

Eduard Schild különben általános rokonszenvnek örvendett. Jóval hatvanon felül volt, de még mindig fürgén mozgott. Erről Kőlkay Béni már belépésének első napjaiban meggyőződött. Egyik este, zárás idejében, télikabátját Kőlkay Béni kezébe nyomván elkiáltotta magát:

— Angreifen.

Már vagy öt perce tartotta a télikabátot, hogy ráadja, amikor észrevette, hogy Eduard Schild három méternyire tőle néhányszor körbe forog, majd kezét előre nyujtva nagy lendülettel nekiszalad a ka-

bátnak. Még mutatványnak is beillett volna, oly ügyesen végezte ezt a műveletet. Kőlaký Bénit azonban készületlenül érte s így még másnap is érezte az orrára kapott ütés fájdalmát. A művelet a téli napokon állandóan megismétlődött, de akkor Kőlaký Béni már óvatosabb volt és igyekezett elkerülni a hasonló balesetet.

Sűrűn keresték fel a könyvesboltot a környékbeli notabilitások a könyvujdonságok megtekintése céljából. Köztük volt egy nagybirtokos, aki rendszerint négyfogatun robogott a városba. Amikor a könyvesbolt előtt megállott, Eduard Schildnek első dolga volt, hogy szemügyre vegye a lovakat. Nagy szakértelemmel tartotta meg a szemlét és véleményét a következőkben foglalta össze:

— Eine ganz gute Rasse, aber die Beine
— Gotteshimmel! — die sind schwach.
Zum rennen total unfähig.

Kőlaký Béni eleinte ügyet sem vetett véleményére, amikor azonban a további lószemlék során is mindig ugyanazt a véleményét nyilvánította, mégis csak kíváncsi lett és megkérdezte, hogy tulajdonképpen milyen támpont alapján teszi meg észrevételeit.

Eduard Schild rögtön válaszolt:

— Nach der Stellung der Beine, mein Lieber.

A végén aztán kiderült, hogy valamilyen Pferdekunde-ból meritette ebbeli ismereteit, amelyet fiatalabb korában lapozgatott, nem annyira a szöveg, mint a remek illusztrációk kedvéért. A lószemléletből kifolyólag egy kis emléket is viselt. Lábvizsgálat közben egy nyugtalankodó állat ki talált rugni, de a rugás szerencsére csak gyengén érte, úgy hogy komolyabb baj nem származott belőle.

Időszakonként ellátogatott a könyvesboltba a felvidéki dzsentri világ egy igen tipikus alakja. Mindig a legujabb divat szerint öltözött, különleges szabásu gallért és monoklit viselt, kopasz fejét néhány hosszúra növesztett hajszállal takarta, őszes bajuszát pedig feketére festette. Hanyag mozdulataiban a veleszületett elegancia összpontosult. Szokásához híven ezzel a kérdéssel állított be a könyvesboltba:

— Van, kérem, valami új aktalbum?

Kölaky Béni a közelmúlt napokban érkezett könyvujdonságokból elővett egy kötetet és elébe tette:

— Nem ugyan aktalbum, de hasonló. Ujdonság. Most jelent meg.

A látogató kezébe vette a könyvet és elolvasta a címét:

— Die Körperschönheit des Weibes. No ez igazán nagyszerű. Tudtam, hogy megint akad számomra valami. Elsőrangú delikatessz — tette hozzá nevetve és hunyorított.

Leült a fotőjbe és sokáig forgatta a könyvet. Különös kéjjel szemlélte a képeket és a legkülönbözőbb arcfintorítással adott kifejezést tetszésének. A csalhatatlan »lebe-mann« benyomását keltette.

Kőlaky Béni egész idő alatt szemmel tartotta és szörnyen megbotránkozott, hogy ennyire leplezetlenül átengedte magát az öreg világfi kéjes érzéseinek.

— Vén kujon — jegyezte meg magában és tovább végezte teendőit.

Idővártatva a látogató felemelkedett a fotőjből és letette a könyvet a pulpitusra.

— A könyvet megtartom — szólt Kőlaky Bénihez. — Persze, folyószámlám terhére.

Kőlaky Béni becsomagolta a könyvet és átnyújtotta:

— Rendben van, kérem. A folyószámlát megterheljük.

És a látogató ugyanolyan hanyag mozdulattal, ahogy jött, indult az ajtó felé és még ennyit mondott:

— A legközelebbi aktujdonságra is

igényt tartok. Isten önökkel. — És eltávozott a csomaggal a hóna alatt, amelyre talán jobban vigyázott, mint a szeme fényére.

*

Hideg, zimankós idő volt. A Kárpátok felől süvített a szél és sűrű pelyhekben esett a hó. Az uccán csak néha tűntek fel járókelők. A könyvesboltot azon a napon nem igen ostromolták a vásárlók. Az esti látogatók is elmaradtak, csupán a kamarai titkár nézett be, közvetlen zárás előtt hivatalából hazamenet, hogy valami könnyű lektürt vigyen magával a hosszú est unalmának az elűzésére.

Ez a nap alkalmasnak látszott a H. V. elszámolás előkészítésére. Kólkay Béni a könyvek átcsoportosításánál tanítómestere módszerét követte és a könyvek lajstromba foglalásánál is szigorúan szem előtt tartotta a blindelés üdvös voltát.

A külföldi szortiment átcsoportosításánál a polc azon fiókjára is sor került, amelyben Eduard Schild a feketekávéval megtöltött félliteres üveget tartotta. János, a famulus a könyvek rakosgatása közben az üveget vigyázatlanságból feldöntötte és a feketekávé az utolsó cseppig kifolyt. Alig

hogy ez megtörtént, Eduard Schild, aki mitsem tudott az egészmről, odament a fiókhoz, hogy elővegye az üveget. Minthogy a szokott helyen nem találta, a kabátzsebeit tapogatta, — az üveg ugyanis lapos volt és néha zsebben is hordta — de ott sem találván, ijedten felkiáltott:

— Um Gottes willen, wo ist den mein Schwarzer?

— Net g'sehn — mondta rossz német-séggel János. Azután még magyarul hozzá-tette: — Megitták azt a sógorok, ebadta. — Ez alatt a megjegyzés alatt a német-nyelvü könyveket értette.

— Was sagt er? — kérdezte Kőlkay Bénitől.

A hozzá intézett kérdésre nem válaszolt mindjárt. Nem tudta, hogy milyen magyarázatot adjon. Végül azt hazudta, hogy János ugy véli, hogy az üveget bizonyára nem a szokott helyre, hanem máshova tette. Ebben Eduard Schild kissé kételkedett, hiszen röviddel ezelőtt még hörpentett belőle, de azért az íróállványa mögötti fiókokat mégis átkutatta. Persze hasztalanul. János pedig ezalatt kiosont a boltból és az üres üveget, amelyet kabátja zsebébe rejtett, megtöltötte vízzel és medvecukrot kevert bele, hogy a feketekávéhoz hasonló színt kapjon. Mikor János visszatért, Eduard

Schild még mindig a feketekávé eltűnésén sopánkodott. Bármit mondott, a refrén mindig az volt: »Wo kann mein Schwarzer sein?« A feketekávé volt ugyanis mindene. Abban lelte életerejét, munkakedvét, gondolatait és talán egész lelkületét a félliteres üvegben hordozta. Egy-egy hörpéntés után csodálatosan átváltozott. A meglegeedés tükröződött az arcán, a szeméből boldogság sugárzott és kedvelt filozófusait idézte naphosszat.

János a kedvező pillanatban a megtöltött üveget az íróállvány mellett lévő kis asztalra helyezett könyvek közé csusztatta. Kis idő múlva azután örvendezve mondta:

— Megvan az üveg, megvan a feketekávé!

Kölaky Béni rögtön felismerte a helyzetet és tolmácsolta Eduard Schildnek a jó hirt. Amikor az üveget a kezébe vette szinte görcsös fogással emelte a szájához. Valami különös ízét érezhette, mert egy másután kétszer is hörpéntett és a fejét csóválta.

— Merkwürdig, ganz ohne Geschmack — morgott és gyanakvó tekintettel vizsgálta Kölaky Béni és János arcmozdulatát. Szólni azonban nem mert. Csak kényszeredetten nyelte időnként a cukrosvizet.

Eduard Schild nemcsak filozófiai, de

esztétikai tanulmányokat is végzett. Esztétikai szempontból különösen a nőnemet bírálta. A könyvesbolt nőlátogatóiról mindig leadta hol előnyös, hol hátrányos véleményét. A különböző folyóiratok és divatlapok rakosgatása közben sokszor monologizált az eltávozott hölgy karcsuságáról vagy nyulánk termetéről és kifogásolta a boka vastagságát vagy vékonyságát. Egy alkalommal egy feltűnően szép hölgy látogatott el a könyvesboltba, hogy divatlapokat válasszon. Eduard Schild jól szemügyre vette, fel s alá járt a boltban és úgy fürkészte tetőtől talpig.

— Das ist eine taugliche Muttergestalt — jegyezte meg egészen halkan szinte önmagának.

A hölgy hogy, hogy nem, mégis megértette a rávonatkozó célzást és dühösen kifakadt:

— Das ist wirklich eine Frechheit. Schämten sie sich.

Azzal sarkon fordult és anélkül, hogy vásárolt volna, elhagyta a könyvesboltot.

Eduard Schild kővé meredten, sápadt arccal nézett a távozó hölgy után és rendkívül csodálkozott hirtelen kifakadásán. Tünnődve egy kicsit még állva maradt a bolt közepén, azután íróállványához ment, a kezével legyintett és azzal a megjegyzéssel:

»Ah, dumme Gans«, lezárta az esetet, amely esztétikus-mivoltát alapjában megrendítette.

Az ősi kurucvárosban Kőlaký Bényi érdeklődése a könyvkereskedelemmel kapcsolatos dolgok iránt mind terjedősebb intenzitással nyilvánult meg. Az a szeretet, amely pályájához fűzte és az a tudat, hogy a magasabb életcélok felé való törtetésre minden irányban fel kell készülni, az elvontabb ismeretkörre is ráterelte figyelmét. A szakirodalom gyéren művelt mezejére lépve, még ragyogóbbnak látta pályáját és multjában gyönyörködve úgy érezte, hogy annak feltárása, az elődök küzdelmes útja, viaskodása a feltűnedező akadályokkal a literatura terjedése érdekében, csak példaadással szolgálhat az új nemzedéknek.

Kőlaký Bényi a szakirodalom mezejének egyre szélesebb területét járta be s végül maga is beállott művelői sorába. Első szárnypróbálgatásaitól felbuzdulva idővel nagyobb aktivitásba kezdett. Kibontakozása teljében a különös véletlen összehozta a könyvkereskedelem elismert hisztórikusával, Eperjesi Áronnal. A találkozás végtelenül boldoggá tette. Örült, hogy megismerte a mestert, a fáradhatatlan kutatót, de lelkében fájdalmat és szánalmat érzett Eperjesi

Áron iránt. Képzeletében, írásaiból következtetve, mindig úgy látta maga előtt, mint aki sugárzik az élettől, akiben van energia nagy feladatok megoldására. Ahelyett megismert egy töpörödött embert, akinek már nem volt organuma s akinek látóképessége majdnem egyenlő volt a vaksággal. Vajjon mi örökhette fel ennek az embernek az idegzetét, mi tehette azzá, aminek látszott? Csak nem az a csodálatos tevékenység, amelyet az új libris-nemzedék okulására és serkentésére kifejtett? Nem, egészen más! Oly erő, amely már sok szellemi hősrót rántott magával a pusztulás mélyébe.

A mester már az első találkozás alkalmával szoros barátságot kötött Kőlaky Bénivel. Az élet alkonya az élet hajnalával. A nagy korkülönbség ellenére is egymásra találtak, mert egyazon cél vezette mindkettőjüket. A találkozás néhány nappal karácsony előtt történt. A szent estét Kőlaky Béni már Eperjesi Áronéknál töltötte. Akkor látta először a mester könyvtárát. Vacsora alatt sok mindenről tárgyaltak, legtöbbet azonban a szakirodalomról. Eperjesi Áron elmondta, milyen nagy öröme volt mindig, ha olyan szakmunkát fedezett fel, amelynek a magyar könyvkereskedelem szempontjából hasznát vehette és minő elvek szerint rendszerezette szakirodalmi tanulmányait.

— Historia est magistra vitae. Ezt jegyezze meg, amice — mondta Eperjesi Áron, amikor vacsora után megmutatta könyvtárát.

— Tudom, hogy a történelem az élet mestere — felelte Kőlaký Bényi. — Már régebben ismerem ez a tételt.

A könyvespolcra egymásután kerültek le az érdekesnél érdekesebb kötetek. Kőlaký Bényi szívszorongva lapozgatta őket és felsóhajtott:

— Mikor lesz nekem ilyen könyvtáram? Talán soha.

— Nemsokára — jegyezte meg Eperjesi Áron. — Átadom, akár ma, én már ugysem használom. — És elszomorodott.

Kőlaký Bényinek hirtelen felragyogott a szeme, de a következő percben komor lett és a lemondás fájó érzésével mondta:

— Sajnálom, de nem vehetem át. Nincs rá pénzem.

— Nem tesz semmit, fiam. Majd akkor fizet, ha lesz miből.

Kőlaký Bényi éjfél tájban elköszönt és boldogan ment hazafelé. Sohasem hitte volna, hogy vágya ilyen váratlanul teljesül. És éppen karácsonykor, a szeretet ünnepeén. Szép ajándék volt ez számára, amelyet nem cserélt volna el senkivel.

Ünnepe után átvette a könyvtárt. És mi-

alatt az éj csendjében új studiumokba merült, azalatt Eperjesi Áron a kocsmában elmélkedett egy letűnő élet eredményeiről. Miért kellett neki a mámorító alkoholban vigasztalást és enyhülést keresni? Milyen csalódások érhatték azt az embert, aki egy életen át alkotott, aki szellemi frissességével és akaraterejével kiemelkedett a névtelenek sorából? Avagy egy a sorsuk az alkotó szellemeknek? Nem tartozott ugyan a szellemóriások közé, de azon a téren, amelyen munkálkodott, kivételes helyet foglalt el. Amit alkotott, az érték volt ama keveseknek, akiknek szellemi termését szánta. És mégis: élete alkonyán épugy megölte a verlaine-i láz, mint azokat a nagy szellemeket, akik meghasonlottak önmagukkal.

Kölaky Béni szakirodalmi működése révén a fővárosi librisekkel is érintkezésbe jutott. A szaklap szerkesztőjével élénk levelezést folytatott, aminek folyományaként végül is a fővárosba vonzódott. Az az érzése támadt, hogy a közvetlen kapcsolat nagy előnyére lehet és esetleg járatlan ösvényekre is vezetheti. De nemcsak ez az érzés, a fiatalos vágy is hajtotta, hogy megismerkedjen a nagy Ismeretlennel.

HATODIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Bényi szélesedő látókörrrel gyarapítja tapasztalatait az irodalom és könyvkereskedelem metropolisában. A librisgárda néhány érdekes típusáról is szó lesz e fejezetben.

Az a szép tavaszi nap, amelyen Kőlaký Bényi a fővárosba érkezett, szédítő gyorsasággal pergette le előtte a nagyváros csodálatos életét, amelyet minden érdekességgel és mozgalmasságával, de különösen nyüzsgő emberáradatával elragadónak talált. Az az élet, amelybe itt belepottyant, már nem volt a vidék nyugodt, sajátos élete, hanem egy nagy gépezet, amelynek hajtóereje szakadatlanul működik.

A fővárosi könyvesboltokban divatozó szokásokat aránylag elég hamar megismerte. A könyvkereskedelem modern irányban való kifejlődését is szemmel kísérhette, miután már benne élt és csak éberség kellett hozzá, hogy mindent észrevegyen és semmi se kerülje el a figyelmét.

Sokszor megtörtént, hogy kívülálló tényezők is beleavatkoztak a könyvkereskedelem ügyeibe. Azzal a mozgalommal kapcsolatban, amely »Pártoljuk a hazai ipart!« jelszóval indult, a fővárosi sajtó azt a vádat emelte a könyvkereskedők ellen, hogy kirakataikban a német irodalom a klasszikusoktól kezdve a legutolsó »Roman«-ig első helyet foglal el, míg a magyar könyvet a németek után legfeljebb a francia, angol vagy olasz könyvekkel helyezik egy sorba.

Kölkacy Bénit a sajtó vádaskodása arra indította, hogy kirakatszemlét tartson. Végig ment a Köruton, minden könyvesbolt kirakata előtt megállott, de seholsem tapasztalta, hogy a magyar könyvet szembeötlően mellőznék. Az egyik kirakatnál gondolatokba merülve hosszan időzött. Álmodozásából egyszerre csak egy ismerős hang riasztotta fel. Körülnézett és alig tudott meglepetésétől magához térni, amikor a kis vidéki város hetilapjának szerkesztője, Márton Géza állott vele szemben.

— Ha nem csalódom: Kölkacyhoz van szerencsém!

— Az vagyok. Végtelenül örülök a véletlenlen találkozásnak — felelte Kölkacy Béni.

— Nekem is öröm, hogy annyi esztendő után újból láthatom — mondta a szerkesztő

és barátságosan megrázta Kőlkaky Béni kezét. — Mit csinál a fővárosban?

— Jelenleg itt állok az irodalom szolgálatában.

— Nagyszerű! Amint látom, most is szeretettel viseltetik a könyvek iránt. Nagyon elmélyedve szemlélte a kirakatot.

— A könyvek iránti szeretetem, mondom, csak fokozódott. A kirakat szemlélése közben azonban nem a könyvek foglalkoztattak. Arra gondoltam, hogy miért nem központosították itt is a könyvesboltokat, mint például Lipcsében vagy Párizsban?

— Ápropó! Volt már Párizsban? — vágott közbe a szerkesztő.

— Még nem.

— Nohát akkor elmondom, mit figyeltem meg, amikor ott jártam. Azt hiszem, érdeklő, éppen a központosításról jutott eszembe. Párizsban ugyanis két helyen találtam könyvesboltokat. A bulváron és a Szajnaparton.

— A Szajnapartiakról már hallottam érdekes dolgokat — jegyezte meg Kőlkaky Béni.

— Igen, azok az antikváriusok — folytatta a szerkesztő. — Szánalmas öregek és jellemző, hogy valamennyien viharverte rongyos kabátban árúsítják a keskeny szek-

rényekben őrzött disznóbőrbe kötött folián-sokat és a legujabb irodalmi termékeket.

— Akadnak ritkaságok, valódi értékek is? — kérdezte Kőlaký Bényi.

— A szorgos kutató talál értékeket is, de néha hamisítványokra is akad.

— És milyenek a bulvár könyvesboltjai?

— Csodálatosak! Az árusítás azonban egészen saájtszerűen folyik itt. A bolton kívül, a járda szélén felállított bodében és ami az idegennek különösen feltűnő: a népszerű erotikus divatirók dominálnak. Az újdonságokból naponta öt-hatszáz példányt is eladnak.

— Fantasztikus szám, a mi viszonyainkhoz képest — fűzte hozzá Kőlaký Bényi.

— Arról is meggyőződtem, — mondta a szerkesztő — hogy a fiatalabb librisek a divatirókon kívül nem igen ismernek mást. A legjobb esetben öt-hat klasszikust s ha valaki Shakespeare-t keresi, előfordul, hogy azt a választ kapja, hogy német író műveit nem tartják.

Kőlaký Bényi meglepődve nézett a szerkesztőre:

— Szinte hihetetlen!

Igy diskurálva elértek az Oktogon térre. Az Abbázia-kávéház előtt megálltak, kis ideig még beszélgettek, felidézvén a múlt kedves emlékeit, azután elváltak és igye-

keztek hazafelé. Márton Géza szerkesztő-tanár is fővárosi lakos volt már, miután röviddel azelőtt áthelyezték.

Kőlaký Bényi másnap folytatta szemleut-ját, mialatt elvetődött a Muzeum körútra, az antikváriusok negyedébe. Néhány lépés választotta el egyiket a másiktól.

— Ime, a központosítás kezdete — gondolta magában, miközben szemlélte a kirakatokat.

Megfigyelő szemmel vizsgálta, mert bizonyos könyvcímek után kutatott. A sajtó ugyanis a megindított hadjáratot a modern antikváriusokra külön is kiterjesztette. A magyar irodalom sirásójának nevezte őket a Faublas lovag kalandjai, Paul de Kock »Háromszoknyás leányok«, »Háromnadrágos ember« és hasonló című könyveinek s egyéb mámorító történetek terjesztése miatt, amelyek a támadó cikk szerint »pikáns« és »igen érdekes« felirással ékeskednek a kirakatokban.

Ilyen című könyveket azonban Kőlaký Bényi a Muzeum körúton nem igen látott, de megtalálta másutt, egy erről ismert antikvárius kirakatában. Restelkedve adott igazat a cikkírónak. Akként okoskodott, hogy ha már kiadnak ilyenfajta könyveket, mégsem volna szabad azokat ennyi

nyíltsággal és frivolitással a fiatalság figyelmébe ajánlani.

Annál nagyobb szolgálatot tettek a magyar irodalomnak a tudományos antikváriusok, akiket örömmel kerestek fel a könyvgyűjtők és tudósok, mert értékeket, ritkaságokat rejtegettek a polcokon.

Fortunatus Imre antikvárius-fejedelem valósággal uralkodott dédelgetett unikumai fölött, amelyeket nagy szeretettel, de ép oly fáradsággal összehordott. Olyankor mindig duzzadt a keble, szíve az örömtől, ha valamelyik kincséről azt mondhatta, hogy »egyetlen példány« vagy »igen ritka«. Sok ritkaság cserélt gazdát az ő közvetítésével. Az egyik könyvgyűjtőtől megvásárolta, a másiknak eladta. Az is előfordult, hogy évek multán ismét visszakerültek a polcra az új szerzemények közé. Habent sua fata libelli!

A modern antikváriusok között Idegi József töltötte be az uralkodó szerepét. Kiváló szakértelemmel foglalkozott a könyvekkel, azzal a jelszóval: a pénz mindenekelőtt. A könyvekben látta a pénzt, a pénzben a könyveket. Materiálista elveivel aranyat kovácsolt azokból a könyvhalma-zokból, amelyek kicsiny boltjában körülvették s amelyek mögött naphosszant üldögélt, hogy elkészítse a cédulakatalógust.

Csodálatos nyelvsajátsággal beszélt. Ha a famulusnak kiadta a rendelkezést, egy szóval sok mindent kifejezett:

— Dies, maga most elmegy a Dieshez. Elhozza a diest, fizet érte dies koronát, de dies órára legyen idehaza, mert a diest azonnal el kell vinni a Diesnek.

A famulus szájtátva állva maradt. Az egészről nem értett semmit. Fogalma sem volt arról, hogy hova menjen s tulajdonképpen mit is kell elintéznie. Idegi Józsefnek nem akart szólni, attól félt, hogy ugyanazt fogja elmondani s talán ráadásul össze is szidja, hogy ennyire értelmetlen. A szortimenterhez fordult tehát, aki azután utbaigazította.

Kőlaký Bényi a kiközösített parazitákkal is megismerkedett a fővárosban, akik a méltelyező ponyvairódomi termékek terjesztésével kétségkívíl ártalmára voltak a könyvkereskedelem hírnevének. A füzetes ponyvaregények kiadóí fúrfangos módon szerezték meg az előfizetőket. A látszatra értékes ajándekók kecsegtetésével nemcsak az alsó néposztályra, de a középosztálybeliekre is sikerült vonzó hatást gyakorolnók.

Az előfizetők zóme nem is annyira az érdekesítő regény folytatását, mint az ajándékot várta. Az egyik paraszt-előfizető már igen türelmetlen lehetett, mert egy

napon kocsival jött a fővárosba és azzal állított be a kiadó boltjába:

— Eljöttem kocsin, hogy az engem illető prémiumokat elszállítsam.

— Kocsin? — kérdezte meglepődve a tulajdonos. — Hogy érti ezt?

— Mert másképp nem tudom elvinni, — mondta az előfizető — amit ígérték. — Ezzel elővett zsebéből egy prospektust. — Hiszen itt áll, hogy a regény minden előfizetője tetszés szerint kaphat: két színnyomású képet, egy kávészervizt, egy zenélő széket, egy zsebhórát, egy szőnyeget, három abroszt, egy öltönyre való szövetet, egy tajtékpipát — én ezt mind el akarom vinni.

Ez volt a mentalitása a legtöbb előfizetőnek. Ezért érte csalódás valamennyit. Az ajándékok közül valójában mindenki csak egyet választhatott, de csak akkor, ha a regény száz vagy százhusz füzetét átvette.

*

Kölaky Béni principálisa, Szerencse Samu mellett is sok értékes tapasztalattal gazdagodott.

Könyvesboltjának valamikor kulturtörténeti jelentősége volt. Ott találkoztak az irodalom nagyjai és jelesei, ott kaszinóztak délelőtt és esteféle, amikor a Duna-

parton sétálgatva betértek egy kis pihenőre s ott beszéltek meg a fontosabb irodalmi és napi eseményeket. A vörös bársonyszékeken ültek sorjában. Elsőnek mindig Deák Ferenc ült be; nem jött messziről, csak a szomszéd »Angol királynő«-ből, ahol évtizedekig lakott. Szalay László, a nagy historikus és legjobb barátja, Eötvös József is megfordult a boltban s hosszú vitákba bonyolódtak Csengery Antallal, aki szintén ellátogatott az irodalmi centrumba.

A könyvesbolt vidéki látogatói sokszor nem ismerték fel a bársonyszékeken ülő és disputáló jelesekét. Különösen akkor, ha csak egy-egy ült ott közülök magában, várva a többiekre s némán forgatva a könyvujdonságok lapjait. Deák Ferenc, a nyájas öreg ur arca sokszor megvesztegette a vidéki látogatókat. Akárhányszor tőle kértek tanácsot a megvásárlandó könyvre és egyéb dolgokra nézve. Köztudomású volt, hogy Deák Ferenc a leguniverzálisabb utmutató és a legjobb szakácskönyvet ép-ugy tudta ajánlani, mint a legkitünőbb prémes mentét. A könyvesbolt vidéki látogatóinak szívesen szolgált felvilágosítással, akik szíveségét bőséggel használták ki, kérdezvén mindent, amit csak lehetett, nem ritkán azt is, hogy vajjon hol lehetne a legjobban meglátni — Deák Ferencet?

Az emigránsok hazatértével különösen megélénkült a könyvesbolt. Egy szép napon nagy esemény volt. A vörös bársonyfotőjökben ülő kapacitások kezében sorra járt egy moralisztikus mű, Alzoy-nak »Katholische Moral-Theologie« című műve. Néman, szó nélkül adogatták egymásnak. Mindegyik vitt belőle egy-egy példányt s némelyik egy engedetlen könnycseppet törült ki szeméből, amikor lopva olvasgatta. Ki hitte volna, hogy a katolikus morál ilyen mély hatást gyakoroljon az öreg urak szívére... Amint hazaértek, gondosan a fiókjukba zárták az Alzoy-féle morálkönyvet. Egyéb volt annak a külszine alatt. Egy szent könyv, amelyről Tompa Mihály ezt írta:

*Midőn ezt a könyvet kitárod:
Hívd egybe nőd, fiad, leányod,
S mind, aki telkeddel rokon...
Emelt hangon olvasva nékik,
Mig általértik, általérzik,
Mi írva áll a lapokon...*

Azok a lapok ugyanis Horváth Mihály-nak »A függetlenségi harc történeté«-t rejtegették.

Erre a könyvesboltra nemcsak Szerencse Samu, a boldog tulajdonos, de Kőlaký Béni is büszke volt. Örömmel teljesítette kötelességét a történelmi színhelyen és ki-tüntetésnek vette, hogy a nagynevű alapító árnyékában munkálkodhatott. Szerencse Samu módfelett tisztelte a könyvesbolt tradícióit, nagyon vigyázva arra, hogy azokon csorba ne essék. A levelezésnél is érvényesítette a tradicionális elveket. A hajdani illusztris társaság tagjai és az alapító által használt szavakat teljes mértékkel respek-tálta és valamilyen formában mindig alkalmazta is azokat, hogy a tekintély fenntar-tassék.

Kőlaký Béni eleinte gyakran részesült megrovásban, amiért a »nyegle« szó el-hagyásával tradíció-sértést követett el.

— A jövőben ne írja, hogy a mai, ha-nem a nyegle viszonyok — mondta Szerencse Samu. — Most pedig javítsa ki, mert így helyesebb.

Principálisa parancsára keresztül vitte a korrekciót, de sehogy sem tudta megérteni, hogy miért ragaszkodik ennyire állhatato-san ehhez a szóhoz. Később azután rájött a dolog nyitjára. Deák Ferenc használta különös előszeretettel, akitől átvette az ala-pító, majd Szerencse Samu, aki konzervatív létére minden újítástól irtózott.

A tradíció-tisztelet mentette meg a vörös bársonyfotójt is, amelyben egykor Deák Ferenc ült. Kora délután, mialatt Szerencse Samu törzskávéházában a feketekávé szűr-csölte, Kőlaky Béni sziesztált most benne és forgatta a könyvujdonságok lapjait. Néhanapján bóbiskolt is a kényelmes bársonyfotójben, álmodozva a dicső multról és csak az ajtónyitásra riadt fel vagy amikor Szerencse Samu a szokott időnél valamivel korábban betoppant.

Szerencse Samu a kávéházban nemcsak a feketekávé szűr-csölte, hanem a harminckétlevelű bibliát is forgatta, nevéhez méltón nagy szerencsével. Ezzel a mellékfoglalkozással olyan hirnévre tett szert, hogy baráti körben egymást figyelmeztették:

Én csak azt tanácsolom neked

Ne játsz Samuval huszonegyet.

Kedvenc játéka azonban nem a huszonegy volt, hanem a kalábriász és abban a »makk« szín.

Szerencse Samu nemcsak a harminckétlevelű biblia forgatásában volt szerencsés, de a kínálkozó vállalkozásokban is, amelyekben úgy válogatott, mint a jóllakott ember az ingyencfalatok között. A válogatás a venomé és presztizs jegyében indult, de

csak látszólag: a végén kivétel nélkül felszippanzott mindent.

Nyár derekán, amikor a fiatalok meghitt kettősben a budai Dunaparton és a városligeti terebélyes fák alatti padokon szerelemről sugdosva élvezték a gyönyörű estétet, Kőlaký Bény és pályatársa, Szegedi János a könyvesboltban görnyedtek a tudományt rejtő könyvek felett.

A különórák díja egy jó vacsora volt a Pilseni Sörcsarnokban. Szerencse Samu szokásához híven a sertéskarajt káposztával részesítette előnyben, míg Szegedi János a változatosságnak hódolva kétféle sültet hozatott, megdézve egy »kis« tésztával. Kőlaký Bény a kis adagokban állapodott meg, nehogy túlságosan terhelje a bűdzsét.

A számlát Szerencse Samunak prezentálta a főpincér:

— Tizenkettő és husz, kérem.

Szerencse Samu felszisszent és reszketve tette hozzá a többletet az előre kikészített tizeshez, amelyből nyilván még visszavárt valamit.

Az est folyamán Szerencse Samu néhány-szor összehuzta a szemöldökét és a fejét csóválva motyogta:

— Tizenkettő-husz, tizenkettő-husz...

Ugy látszik, ez volt a sirám a »nagy«

összeg felett, amelytől oly fájdalmasan vált meg.

A különórázás rendszerint éjfélig tartott. Egy napon azonban kivételesen tizenegy óra előtt öt perccel hagyták abba a munkát, miután Szerencse Samunak megesezt a szive szegény Kőlaký Bénin, akit annyira elnyomott az álom, hogy az orrával simogatta az előtte fekvő lapokat és hirtelen áttért a kínai írásmódra.

Franz Pip, a német szortimenter kikapcsolódott a különmunkából. A resszortjába tartozó teendőket anélkül is elvégezte. Figyelmes és előzékeny embernek tartotta mindenki, aki érintkezett vele, csak egy nagy hibája volt: igen szerette a kutyáját. Szép, hatalmas, igazi bernáthegyi fajkutya volt, amelytől egy pillanatra sem tudott megválni. Reggel magával hozta a könyvesboltba, ahol egész nap az íróállvány alatt gubbaszkodott, gazdája lábánál. Ha valaki az íróállvány felé közeledett, rögtön morgott. Szerencse Samu a kutya miatt állandóan idegeskedett s többször adott kifejezést nem-tetszésének, de ahhoz már nem volt bátorsága, hogy erélyes fellépéssel tiltakozzék az ellen, hogy a kutyát behozza.

— Szörnyű evvel a kutyával — dünnyögött egy nap százszor is, Franz Pip azonban rá sem hederített.

Egyszer azután mégis csak megelégette és véget vetett a kutya-históriának. A dolog úgy történt, hogy azon a polcon, amely Franz Pip háta mögött állott, valamit keresett s közben véletlenül ráhágott a kutya lábára. A szelid állat hirtelen felugrott, fájdalmas vonításba kezdett és elkapta a nadrágszárát. Szerencse Samu ijedten íróasztalához menekült és dühösen rárivallt:

— Átkozott dög, az ördög vinne el!

Ahogy lecsillapodott, Kőlaký Bényihez fordult:

— Mondja csak, lehet ezt tovább túrni? Ugy-e nem?

— Persze, hogy nem — felelte Kőlaký Bényi, aki szintén ellenszenvvel viseltetett a kutya iránt. — Csodálkozom, hogy eddig is tűrte.

— A kutyát holnap már nem akarom itt látni — fakadt ki Szerencse Samu. — Közlje vele, hogy ezt mondtam. Tegye akár-hova, de ide ne hozza. Mégis csak hallatlan kutyával bejárni a könyvesboltba! Ki-nevet a világ.

Kőlaký Bényi a kényes megbízásnak eleget tett. Franz Pippel közölte principálisa kívánságát, aminek az lett a következménye, hogy Franz Pip felmondta állását. In-

kább visszatért hazájába, de a kutyát nem hagyta el.

Szerencse Samu a főnökegyesületben is tevékenykedett. A főtitkári tisztséget viselte. Néhanapján Kőlaký Bényi is ellátogatott az egyesületbe, hogy principálisának segédkezék az írásbeli munkálatok elvégzésében.

Az egyesületi életben lejártszódo események iránt nagy érdeklődést tanusított. A tagok csoportokba verődve vitáztak az aktuális kérdésekről, beszélgettek komoly és kedélyes dolgokról, sőt olyasmi is felvetődött, ami Kőlaký Bényt szinte ámulatba ejtette. A fölötte érdekes purparlékból sok tanulságot meritett.

Az egyik csoport vehemens tárgyalást folytatott a szakiskoláról, amelynek létrejöttében nagy része volt az alkalmazottak egyesületének. A csoport élén az alelnök állott. Ő vitte a szót. Időnként erősen kifakadt a főnöki kar indolenciája miatt és annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy a szakiskola frekventánsok hiányában nem teljesitheti majd feladatát.

— Pedig Németországban igen eredményesen működik a Buchhändler-Akademie.
— jegyezte meg az egyik könyvkereskedő.
— Arról példát vehetnénk.

Abban a pillanatban csatlakozott a csoporthoz egy köztisztelőben álló antikvárius.

— Hány gyakornokod van? — kérdezte az alelnök.

— Kettő — mondta az antikvárius. — Mi célból érdekel?

— A napokban ugyanis kezdőknek a szakiskolai előadások, okvetlenül küldd el őket.

— Dehogy küldöm.

— S miért nem?

— Hiszen, amit nekik tudni kell, ugyanis megtanulják nálam.

— S mi az, amit tudniok kell?

— Olcsón venni, drágán eladni. Egy modern antikváriusnak ez a hivatása.

Az alelnök alig tudta türtőztetni haragját.

— Hallotta? — sugta baloldali szomszédjának. — Nos nem volt igazam?

— Tökéletesen — felelte a baloldali szomszéd. — Ha komolyan vennék a szakiskolát, nem fordulna elő olyan eset, mint ma nap egy belvárosi könyvesboltban.

— Mi történt? — kérdezte az alelnök.

— Egy könyvvásárló a fiatal szortimentertől »Dorian Gray arcképe«-t kérte. Kis ideig gondolkodva azt felelte a könyvvásárlónak: »Arcképeket, sajnos, nem tartunk«.

— És mit mondott erre a könyvvásárló?

— érdeklődött az alelnök.

— Csak nyomatékosan megjegyezte, hogy

neki nem arckép kell, hanem Oszkár Wilde ilyen című regénye.

Az alelnök kényszeredett mosollyal fűzte hozzá:

— Jellemző, nagyon jellemző.

A másik csoport a könyvésztetről beszélgetett. Ez a kérdés Kőlaky Bénit különösképen érdekelte, miután ő volt megbízva a havi és évi könyvészet összeállításával. Remegve figyelte a diskuráló csoportot, vajjon nem-e kritizálják könyvészeti munkásságát, amelyet mindig nagy odaadással végzett. Rőla azonban nem esett szó. A nagy könyvészet új kötetének a megjelenésével kapcsolatban az egyesület áldozatkészségéről és törekvéséről nyilatkoztak elismerően.

— És mégis vannak könyvkereskedők, akik közönnyel viseltetnek az egyesület törekvései iránt — mondta az elnök, aki szintén résztvett a diskurzusban.

— Hogy-hogy? — kérdezték csodálkozóan a körülállók.

— Valamelyik nap találkoztam egyik szimpatikus pályatársunkkal, aki az egyesületbe nem igen szokott ellátogatni. Beszélgetés közben ösztönszerűen is megkérdeztem, hogy megvan-e már az új könyvészet. Mit gondolnak, mi volt erre a felelet?

— Szemrehányás, hogy még nem küldték el neki — mondta az egyik.

— Dehogy! Olyan kijelentést tett, amely igen szomorú jelenség. Szó szerint ezt mondta: »Nincs meg, nem is veszem meg. Minék fektessem a pénzemet olyan könyvbe, amely nekem nem hoz semmi hasznot«.

A körülállók hümmgettek, de véleményét nem nyilvánítottak. Az egyik azonban mégis megjegyezte:

— Különös, valóban különös.

— Bizony különös — ismételte az elnök.

— Aki a könyvészetről így nyilatkozik, nem vérbeli könyvkereskedő.

Közben olyan téma vetődött fel, amely élénk visszhangra talált és a többi csoportot is oda vonzotta.

— Olvasták, — vetette fel a kérdést az egyik könyvkereskedő — hogy a franciák megalakították a könyvek kikölcsönzése ellen küzdők ligáját?

— Valamit olvastam erről — mondta a másik. — A felhívás, amelyet kibocsátottak, mindenesetre érdekes; de hogy a liga működésének lesz-e eredménye: kissé kétséges.

— Mi a felhívás lényege? — kérdezte valaki a csoportból.

— A felhívás mindenekelőtt leszögezi, hogy a könyvkölcsönző ember egyik legkellemetlenebb embertípusa a civilizációnak. Tolakodó, erőszakos, kicsinyes, azonfelül lel-

kiismeretlen és tele van bűnös hajlandósággal, amely csak árnyalatokban különbözik az eltulajdonítási hajlandóságtól.

— Ugy látszik tapasztalatok alapján állapította meg a felhívás szerzője — hangzott el egy közbeszólás.

— A mi tipikus könyvkölcsönzőinkről ennél érdekesebbet hallottam már — szolt az elnök. — Nálunk szenvedéllyel gyűjtik a kikölcsönzött könyveket. Némelyiknek több száz kötetre rugó könyvtára van, köztük értékes ritkaságok, amelyeket mindig úgy feledett magánál.

És nem is leplezi a dolgot, — folytatta egy harmadik. — Nem is dugdossa a könyveit, hanem kérkedik azzal, hogy melyik kinek a könyvtárából való.

Hozzá, persze, hiába fordulnak a könyvkölcsönzők — vette át újból a szót az elnök. — Ez némi erkölcsi érzékre vall, mert arra kényszeríti az embereket, hogy mégis csak vásároljanak könyvet.

— Mi a francia liga programja a megoldásra nézve? — kérdezték többen. — Miként óhajtják a könyvkölcsönzést megakadályozni?

— Szabályzatukat kissé jámbornak találom — mondta az egyik, aki a kérdést felvetette. — Mindenkinek, aki a ligába belép, becsületszavára meg kell fogadnia, hogy

kölcsön senki fiának nem ad könyvet. A fogadalom szövegét meg a könyv tulajdonosának nevét a liga rányomatja egy lapra, amelyet a kölcsönkérőnek udvarias mosollyal a szeme elé tarthat.

— Tényleg jámbor — jegyezte meg a harmadik. — Nálunk holmi lapra el sem prüsszentenék magukat a könyvkölcsönzők. Drasztikusabb eszköz kell. Össze kell vészni, örök haragba kell esni velük. Aki pedig gyenge ahhoz, hogy ellenségeket gyűjtsön maga köré, annak számára csak egy menekülés van: maga is felcsap könyvkölcsönzőnek.

— Nagyszerű ötlet — kiabáltak többen.

— Ezt propagálni fogjuk — mondta az elnök nevetve — anélkül, hogy megalakitánánk a ligát.

Éjfél már elmúlt, amikor elhagyták az egyesület helyiségeit.

*

Március idusát ünnepelték. A szónokok a sajtószabadságot méltatták, a könyvkereskedők pedig Arcübasev Szanin-ját rejtették el. Ennek a könyvnek az ügyével sokat foglalkozott a sajtó és az irodalom jelesei is leszögezték álláspontjukat.

A könyvesboltban is szó esett a Szanin-

lázról. Az ujságíró, aki mindennapos vendég volt, terelte rá a beszélgetést.

— Nem is értem, miért kobozták el ezt a könyvet — mondta Szerencse Samunak. — Azért, mert Oroszországban elkobozták, még nem ok arra, hogy nálunk is elkobozzák.

— Ugy látszik, az Oroszországban történt elkobzásnak köszönhetjük, hogy rövid időn belül több ezer példányban fogyott el.

— Kár, hogy éppen a Szanin-t érte ez a kitüntetés, hogy elkapkodták. Van elég sok, szép és érdekes magyar könyvünk, amelyek megérdemlik, hogy a magyar társadalom és a magyar sajtó melegen foglalkozzék vele.

— Teljes mértékben igazat adok önnek — helyeselte Szerencse Samu.

— A Szanin-ügyről körülbelül az a véleményem, mint Mikszáth Kálmánnak — szólt az ujságíró. — »Ha orosz volnék, röstelléném, hogy a Szanin-t éppen nálunk írták, de jobban röstellém, minthogy magyar vagyok, hogy éppen nálunk kobozták el.«

Szerencse Samu az íróasztaláról felemelte az »Az Est« legujabb számát és az ujságírónak mutatta:

— Sipulusz is nyilatkozik. Szintén helyteleníti az elkobzást. Érdekes nyilatkozatában a következő részlet: »A mi olvasóközön-

ségünket nem a Szanin-tól kell védeni, nálunk azt egyes részeiben unalmasnak is találják. A Szanin-t elkobozzák, a zugkönyvkereskedők pornográfkönyvei pedig szabadon pusztítják a lelkeket.»

— Mint irodalmi alkotást általánosságban támogatják a Szanin-t, az tény. Ha azonban nem jelenik meg magyar nyelven, nem sokat veszítettünk volna.

A Szanin-láz csak addig tartott, amíg a sajtó az ügygel foglalkozott. Amikorra a bíróság az eljárást megszüntette és a könyv a könyvesboltok rejtekhelyeiről ismét a kirakatokba került, akkorra a lázzal együtt csökkent az érdeklődés is.

A Szanin-ügy nagymértékben hozzájárult, hogy Kőlaký Béni újabb működési teret felé gravitált: a könyvkiadó-műhelybe. Abba régióba, ahol a könyv megszületik és elindul diadalmas vagy végzetes útjára.

HETEDIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Béni megismerkedik a könyvkiadó-műhely titkaival, azonkívül szó van a fejezetben a rőjnyi kéziratról, a könyvterjesztés művészetéről és az előleg intézményes voltáról.

Amikor Kőlaký Béni a »Lendület« könyvkiadóvállalat szolgálatába lépett, a magyar irodalom egyik reprezentánsának szavaira emlékezett: »Nagy és általános műveltségű embernek képzelem én az ideális kiadót, aki különbséget tud tenni az örök és a futó izlés közt; akit nem tévesztenek meg divatos áramlatok, s tisztában van azzal, hogy a nép mindig nép marad, járhatnak rá rossz idők, de ezek a rossz idők elmúlnak, s az öröknép harc nélkül foglalja vissza a rövid időre elhódított várakat. A magyar kiadótól azonban az általános műveltség mellett egyebet is várunk: erős nemzeti érzést, a nemzeti irodalom öntudatos ápolását, nemes agitációt a magyar szellem oly termékei mellett, melyek a nemzeti műveltség, a nemzeti öntudat erősbitésére alkal-

masak...« Ilyennek képzelte ő is a könyvkiadót s úgy találta, hogy ha a politikai világban a kiváló események egyes férfiak egyéniségéhez fűződnek, akkor az irodalmi irányzatok és eredmények terén a könyvkiadó tölti be azt a fontos szerepet.

Működését azzal kezdte, hogy a kiadásra elfogadott kéziratokat rendezte, mialatt érdekes megfigyeléseket tett. A kéziratok némelyike szigorú pedantériára vallott, a legtöbb azonban hanyagul odavetett betűtömeg volt csupán. Az egyik kézirat különösképpen megragadta figyelmét. Karakterisztikus írásával annyira kivált a többi közül, hogy Kőlaký Béni önkéntelenül is belekezdett olvasásába. De az első szónál mindjárt megakadt. Akárhogy törte a fejét, nem volt képes megállapítani, milyen szó is lehet és mit akar kifejezni. Ugy volt a többivel is. Az író ugyanis csak az első és utolsó betűjét írta le a szavaknak, míg a közbenseket hullámvonallal pótolta.

Ez a különös kézirat Sándor Bernát, a nagynevű filozófus kézírata volt. Amikor leadta a nyomdának, nem mulasztotta el megkérdezni a művezetőtől, vajjon a szedők el tudják-e olvasni.

— Egyetlen szedő van a nyomdában, — mondta a művezető — aki Sándor Bernát írásán eligazodik. Valósággal hieroglif-ta-

nulmányokat végzett, amig eljutott odáig, hogy a pontokból és vonalakból megalkossa a helyes szavakat.

— Hiszen akkor a nyomdász egy szemében tudós is.

— Bizony vannak tudós nyomdászok. Már előfordult, hogy a szedő figyelmeztette az írókat egyes tévedésekre, annyira járta némely dolgokban. A »Filológiai Közöny« szedőjéről azt mondhatjuk, hogy kitűnő nyelvész s eme tudását annak köszönheti, hogy több mint egy évtizede szedi a folyóirat cikkeit.

— Eszerint a szedőterem majdnem universitas — lelkesedett Kőlaký Bényi. — A különbség csak az, hogy az egyik helyen a professzorok az előadók, a másikon a néma kéziratok.

— És tegyük hozzá, — mondta a művezető — hogy a professzor hallgatói a figyelem révén gyarapítják ismereteiket, míg a szedők észrevétlenül, munkájuk közben.

Kőlaký Bényi örömmel végezte a könyvek előállításával kapcsolatos munkálatokat és nem mulasztotta el megfigyelni a legjelentéktelenebbnek látszó mozzanatot sem, hogy mindenben orientálva legyen. Telve volt illúziókkal és gyermekies idealizmussal; azonban csakhamar szemben találta magát

a realitás tényével. Nagyszomorúan meggyőződött, hogy az »ideális könyvkiadó«, akiről felolvasása keretében az őszhaju író elmondta a maga szép gondolatait, tulajdonképpen csak ábrándkép. A könyvkiadóvállalat egész ténykedésében nem tapasztalt ideális törekvéseket, csak azt látta, hogy a legridegebb üzleti számításon alapszik minden.

Kőlaký Bényi közös irodában dolgozott a lektorral. Történelmi nevezetességű íróasztalnál ült. A halhatatlan magyar költő, Petőfi Sándor és a magyar regényírás mestere, Jókai Mór tették nevezetessé. Petőfi Sándor a sajtószabadság első termékét, a »Talpra magyar«-t korrigálta, Jókai Mór pedig a könyvkiadóval kötött szerződését írta alá annál az íróasztalnál. Az a szerződés, amelyet a múlt század ötvenes éveiben a könyvkiadó elébe tett, nem volt sablonos. Kőlaký Bényi egy alkalommal, a pusztá véletlen folytán, betekinthe-tett abba a szerződésbe és amit benne érdekesnek és sa-játságosnak tartott, a honoráriumra vonatkozó pont volt, amely szerint Jókai Mór kiadásónként ezer betűért egy forint és hatvan krajcárt kapott. Az a tény, hogy a nagy regényíró betű szerint adta el műveit, napokig foglalkoztatta. Kíváncsisága nem hagyta nyugodni, elővett tehát egy kötetet

és kiszámította, hogy mennyit is kaphatott azért. A honorárium egészen tekintélyes summára rugott, amiből azt a nyilvánvaló következtetést vonta le, hogy Jókai Mór nemcsak zseniális író volt, de a finanszokban is megállta a helyét.

Borongós őszi napon illusztris látogató toppant az irodába. Egyenesen a lektor felé tartott.

— Szervusz, öregem.

— Szervusz, Bandi. Örülök hogy eljöttél. Mit csinálsz mindig?

— Egyelőre csodálkozom.

— Csodálkozol? Ugyan min?

— Azon, hogy ilyen hamar elfogyott a verseskötetem.

— Ne csodálkozz, kérlek. Az ujszerű izgatja az embereket. Meg az is, hogy a sajtó felkarolta és úgy irt róla, hogy a letargiást sem hagyta közönyben.

Kölaky Béni eddig nem igen figyelt a jövevényre, miután a látogatókat már megszokta, a diskurzusból azonban megtudta, hogy ezuttal nem közönséges halandó a látogató, hanem Székely Endre, a nagy költő, aki új szellemet, új és merész költészetet és csodás szavakat hozott a csiki havasok tájáról a fővárosba. Jól szemügyre vette tehát, hiszen először volt alkalma, hogy fesztelen mivoltában láthassa

a nagy »irodalmi felforgató«-t, mint ahogy egyik-másik kritikusa elnevezte. Tényleg volt valami a vonásaiban, egész lényében, ami megkülönböztette az átlagembertől, de az összezsapzott haj és az organum a Montmartre-ban feltűnedező bohém-hirességekre emlékeztetett.

— Mit szólsz ahhoz az irodalmi forrongáshoz, melyet felidéztünk? — kérdezte Székely Endre a lektortól.

— Kétségtelen, hogy a »Nyugat« íróinak mozgalma egyre erősebb hullámokat vert írók, szerkesztők és kiadók között.

— Szóval mozgalmunk célirányos volt.

— Ugy van. Feltétlen szükség volt erre a megmozdulásra a modern irodalom szempontjából.

— És merem állítani, — mondta Székely Endre — hogy természettudományos alapon se lehetséges, hogy jöhessen harminc-negyven évig erősebb irodalmi forrongás a mienkénél.

— Én is ezen a véleményen vagyok — jegyezte meg a lektor.

Székely Endre rágyújtott az ötödik cigarettára, szótlanul maga elé meredt és nézte a távolodó füstkarikákat, miközben talán egy újabb világrendítő verset komponált. Azután hirtelen felállott és elköszönt.

Rövid idő múlva újabb látogató érkezett. Egy kitűnő humorista, aki elmés ötleteivel és szellemes tréfáival szokta vasárnaponként megkacagtatni a közönséget. Arról beszélgetett a lektorral, nem-e kaphatna legközelebbi új kötetére egy kis előleget, mert szörnyű pénzzavarban van.

— Nehezen fog menni, de megkísérlem — mondta a lektor.

— Semmi kísérlet, nekem pozitívum kell, különben el vagyok veszve.

— Csak nyugodtan, kedves mester. Pénzről van szó, tehát csak a vezérigazgató dönthet. Mindjárt előterjesztem kérelmét, persze pártolólág.

— Az Isten szerelmére, csak minél kevesebb pártfogással, de annál biztosabb eredménnyel.

Mialatt a lektor Ardo Arisztid vezérigazgatóval tárgyalt, azalatt a kitűnő humorista Kőlaký Bénivel folytatott egy kis eszmecsereét.

— Nem irigylem a mesterségét, fiatal barátom — kezdte a humorista.

— Miért? Csak nem sajnálatraméltó a könyvkiadó?

— A könyvkiadó nem. Az inkább irigylésreméltó, hiszen busás jövedelmet vág zsebre, különösen olyankor, ha kihasználhatja a szegény író szorult helyzetét. Ellen-

ben sajnálom önt, ahogy látom aközött a halom kézirat és korrektura között. Nem kóvályog a feje attól a sok írka-firkától?

— Nem mondhatnám. A hivatásomat egyébként nagyon szépnek tartom. Szeretettel és szívvvel-lélekkel kezelem az íróasztalomon látható halmot, mert abból lesz a könyv, amely szórakoztat és az a könyv, amelyből az ifjuság meríti a tudást: a tankönyv.

— Aki így fogja fel hivatását, valóban tiszteletet érdemel.

— Köszönöm a bókot. Azonban vissza kell térnem arra a megjegyzésére, hogy a könyvkiadó kihasználja a megszorult írókat. Ez nem áll. Sohasem tudja előre, hogy a megvásárolt mű beválik-e üzletileg. Minden alkalommal rizikót vállal magára. Vannak esetek, amikor a vállalkozás a várákoszáson felül is sikerrel jár, de vannak olyan esetek is, amikor a számítás csődöt mond.

— Tudom, hogy önnek kötelessége védelmi álláspontot elfoglalni. Én pedig tapasztalatból tudom, hogy nem úgy van. Az író mindig az egyedül álló fél a könyvkiadóval szemben. Tudok olyan esetet, amikor valamely tehetséges írón a könyvkiadó ezreket szerzett és az író maga, aki a kö-

zönség egyik öröme volt, koldusszegényen halt meg.

— Nem hiszem, hogy létezik olyan lelketlen könyvkiadó, — mondta Kőlaký Bényi — hogy váratlan nagy siker esetén, ha tényleg potom áron vásárolta meg a művet, ne juttatna önként egy kis póthonoráriumot az írónak.

A humorista felkacagott és megjegyezte:

Naiv ember, ilyet feltételez egy könyvkiadóról! Látszik, hogy még fiatal és nem ismeri a tőke kapzsiságát.

— Józan eszem diktálta ezt, egyáltalában nem tételeztem fel semmit.

Nohát erre elmondok egy megtörténetet. Pákh Albert halálát hosszú betegség előzte meg. Ágyához láncolva még térdlein is írt, hogy meglegyen a betevő falatja, oly szegény volt. Nagy betegségében hírül hozták neki a barátai, hogy a kiadója is nagy beteg és sajnálattal emlegették, hogy vért köp. Amire Pákh Albert bosszúsán förmedt fel: »Ugyan mit siránkoztok, hiszen ugy sem a maga vérét köpi.« Látja, ez a történet jellemzi a legjobban a kapitalista vállalkozók könyörtelenségét.

Közben visszaérkezett a lektor és közölte a humoristával, hogy interveniálására a vezérigazgató hozzájárult, hogy a legközelebbi új kötetre megkötheti vele a szerződést.

— A honorárium — mondta a lektor — egyszersmindenkorra hatszáz korona. Ezt az összeget azonnal ki is fizetjük.

— Ilyen szerződést nem írok alá — tört ki a humorista.

— Sajnálom, erre kaptam felhatalmazást, egyebet nem tehetek. S mi a kivetni való ebben az ajánlatban?

— Még kérdezi?! Az, hogy a hatszáz korona egyszersmindenkorra szól a kötetért. Tegyük fel, hogy esemény lesz belőle és sok ezer példányban kel el. Mi történik akkor?

— Ha igazat is adok önnek, nem tudok változtatni a dolgon. Tárgyaljon talán közvetlenül a vezérigazgatóval, hátha sikerül jobb feltételeket elérnie.

A humorista habozott, majd kijelentette:

— Nem tárgyalok senkivel, csináljuk meg a szerződést, aláírom. Tudom, hogy a lelkem üdvösségét adtam most el, de aláírom, mert hát kérdés: másutt kapok-e előre pénzt.

A szerződés elkészülvén, nagymérgesen aláakanyarította a nevét, azután átvette az utalványt, amellyel jelentkezett a pénztárnál. Amikor a bankók a kezében voltak, az ingerültségnek a nyoma sem látszott rajta, sőt olyan megleégedettség sugár-

zott az arcáról, aminő csak boldog embereket tölt el.

Egy napon, az esti órákban, Kőlaký Bényi elment a New York-kávéházba. Az egyik napilap szerkesztőjével volt találkozója, hogy átvegye tőle a kéziratot. A szerkesztő azonban a megbeszélrt időre még nem volt ott. Minthogy meg kellett várnia, leült, éppen szemben az írók asztalával. Miközben forgatta a lapokat, egy beszélgetésre lett figyelmes, amely szinte megdöbbsentette.

— Kérlek szépen, képzeld csak el, nem tudom az új regényemet elhelyezni — mondta valaki az írók asztalánál a szomszédjának. — Már néhány könyvkiadónál voltam és mindenhol udvarias szavakkal elutasítottak. Mintha összebeszéltek volna.

— Te ezen megütközöl? Én nem — replikázott a szomszéd és a legnagyobb nyugalommal keverte a feketekávéját.

— Semmi különös jelenséget, semmi összefüggést nem látsz ebben?

— Semmit. Szinte természetesnek tartom.

— Hogy-hogy?

— Ha éppen tudni akarod, azt is megmondom, hogy milyen indokolással adták vissza a kéziratodat.

Az elutasított író megrökönyödve nézett a szomszédjára:

— Csaknem! Már annyira ismered a lelkületüket?

— Keresztül-kasul ismerem.

— No, mit gondolsz, mivel utasítottak el?

— Azzal, hogy a magyar közönségnek nem kell a könyv.

— Szóról szóra ezt mondták, kérlek. Ugy látszik, már veled is megtörtént.

— Meg, sajnos. Persze, arról hallgatnak, hogy a közönségnek azért nem kell a könyv, mert éppen ők szoktatták le róla.

— Ez a kérdés fölötte érdekel. Mi az, amivel leszoktatták a közönséget a könyvről?

— Először is azzal, hogy mélységes megvetéssel viseltetnek minden iránt, ami irodalmi. Olyasmi kell nekik, ami a tömeg pszikhéjére hat, mert abban látják a nagy üzletet, a profitot.

— No, csak ne általánosíts. Kivételek mindig vannak.

— Vannak, az igaz. De nem nálunk, ahol a jó könyvkiadó csak az, aki az egyszerűen kívül soha nem tudott és soha nem olvasott semmit.

— Legalább nem becsüli túl a kiadványait — tette hozzá az elutasított író és nevetett.

Kölköy Bénit módfelett bántotta ez a diskurzus. Alig tudta magát visszatartani,

hogy mint illetéktelen harmadik bele ne avatkozzék. Ahogy így küzdött önmagával, megérkezett a szerkesztő. Ugyanahhoz az asztalhoz ült, melynél a diskurzus folyt. Kőlaký Bényi nem jelentkezett nála mindjárt a kéziratért, még várt kis ideig, mert kíváncsi volt a további fejleményekre. A beszélgetés utolsó részét ugyanis mások is hallották, akik valamivel korábban jöttek, mint a szerkesztő és ugyancsak az írók törzsasztalánál foglaltak helyet. Azok közül egy temperamentumos bársonykabátos fiatalember vehemens gesztusokkal kelt a könyvkiadók védelmére.

— Ennyi rosszmájuságot még nem tapasztaltam, mint most az önök részéről. Azt kell hinnem, hogy teljesen tájékozatlanok az irodalomban, vagy nem akarnak tudomást venni a könyvkiadók áldozatkészségéről. Nem kockázat-e kijönni olyan sorozatokkal és több kötetre terjedő hatalmas ismeretterjesztő művekkel, mint amilyenek az utolsó husz esztendő könyvtermelésének legszebb és talán legértékesebb produktumai?

— Igaza van — szólt közbe a szerkesztő. — Azonban ne felejtse el, hogy azokat csak részletre, ügyes ügynökök útján tudják eladni. Talán olyanoknak is, akik sohasem olvasnak. A biztos könyvvásárló közönség,

amelynek nem kell ügynök, sajnos, alig tehető egy pár ezerre.

— De ha olcsóvá tennék a könyvet, nagyobb volna a kelendőse és az új tehetségek műveire is sor kerülne — mondta a bársonykabátos fiatalember.

— Nem az a baj, hogy drága a könyv — vélekedett a szerkesztő. — Inkább az ujságok tultengése és bő tartalma árt a könyvnek. Hiszen az ujságok egy év alatt az előfizetőnek elbeszélésekben és regényekben egész könyvtárt nyújtanak. Az olvasónak igazán nem marad semmi igénye az olvasásra.

— Ez az! Ez a helyes argumentum — ujjongott a bársonykabátos fiatalember, de helyeselték az elutasított írók is.

— Van még valami, ami eltávolít a könyvtől — folytatta a szerkesztő. — Retentő sok az üres szórakozás. De lehetséges, hogy nincs messze az az időpont, amikor az emberek észre fogják venni, hogy a könyv minden egyéb szórakozásnál értékebb és pénzt is hoz.

Kőlaký Bényi most már átvette a szerkesztőtől a kéziratot és megnyugodva távozott. Amikor kiért az uccára és az őszi szellő megcsapta az arcát, szinte megkönnyebbült. Az imént hallottak annyira megszédítették, hogy jól esett neki a friss levegő.

és lassu léptekkel ment hazafelé. Az uton megegyeszer átgondolta mindazt, ami az írók törzsasztalánál elhangzott és arra a meggyőződésre jutott, hogy nehéz mesterség könyvkiadónak lenni. Sohasem cselekedhet úgy, hogy ne érje támadás. Hármasszövetséggel áll szemben. Az írók, a közönség és a könyvkereskedők szövetségével, amelynek oly módon való kielégítése, hogy egyik fél se zugolódjék, szinte elkerülhetetlen.

Másnap reggel Kőlkay Béni a szokott időben íróasztalánál elfoglalta helyét. Néhány perc múlva kereste a póstás. Nagy, hosszú tekercset hozott, amely neki volt címezve. Amikor felbontotta a csomagot, látta, hogy kézirat van benne. Kéméndy Károly küldte. Már többször tárgyalt vele személyesen és kölcsönös szimpátiából a hivatalos formák mellőzésével intézték az ügyeket. Kéméndy Károly nyugalmazott gimnáziumi tanár volt, geografus, akinek tankönyvét körülbelül husz átdolgozásban használták az elemi, polgári és középfokú iskolákban. Valamelyik kötet új kiadásához érkezett meg a kézirat. Ha nem lett volna papiros, szőnyegnek nézte volna az ember. Kőlkay Béni lassan és óvatosan kezdte kigöngyölgetni, miközben egyik ámulatból a másikba esett. Ugyanis se hossza se vége

nem volt. Csomagolópapirosra volt írva és a nagy árkusok lisztpéppel még külön össze-
ragasztva, ami különös fényt vetett az író
individuális életére.

Kőlaký Bényi hóna alá kapta a kéziratot
és egyenesen vitte a nyomdába. Amikor
benyitott a szedőterembe, a művezető har-
sány nevetéssel fogadta:

— No ismét kabaré lesz a szedők leg-
nagyobb örömére.

— Miért lenne kabaré? — csodálkozott
Kőlaký Bényi.

— Ezzel a kézirattal, amelyet szerencsém
van ezuttal átvenni.

— Ez a kézirat nagyon messze áll a hu-
mortól és tréfától. Sokkal komolyabb. Geo-
gráfia. Kéméndy Károly geográfiaja.

— Tudom. Mindjárt felismertem. Már el-
készítettünk jó néhány kötetet. Nem is az
a mulatságos, hogy geográfia, hanem az,
hogy ilyen nagy árkusokra van írva és rá-
adásul néhány kiló liszttel alátámasztva.

— Igaz, hogy furcsa »kis« kézirat. En-
gem is mosolyra készített, amikor kicso-
magoltam és megláttam.

— No látja! Hát hogyne mulatnának
rajta azok az emberek, akiknek komoly
könyvet kell belőle csinálni.

Irodájába visszatérve, Kőlaký Bényi so-
káig gondolkozott a kézirat sorsán. Diák-

korára emlékezett, a földrajz órára, amikor még ő is lapozgatott a geográfiában és halvány sejtelve sem volt, hogy az a könyv, amelyből komoly tudományokat merít a diák, sokszor a legmulatságosabb körülmények között jön létre.

*

Őszutó jóleső meleg napsugarai játszadoztak Kőlaký Bény íróasztalán, amikor a könyvkiadóvállalat készülő könyvujdonságainak prospektusát állította össze. A lektorral közösen igyekeztek valami újszerűt és ötleteset alkotni. Olyasmit, amivel hatást lehet elérni és alkalmas arra, hogy az olvasók érdeklődését felkeltse.

Serény munkájukban Magasdy Béla, a terjesztési osztály igazgatója zavarta meg őket. Valami ötlettel jött, amiről a lektorral szinte szenvedelmes disputát folytatott, miközben igen érdekes téma vetődött fel.

— Mit gondol, mi a könyv leghatásosabb reklámja? — kérdezte Magasdy Béla.

A lektor maga elé meredt, majd megszólalt:

— A tetszés, amely a közönség részéről megnyilvánul.

— Ez volna a leghatásosabb?

— No igen. Azért tartom annak, mert

az olvasó természetrajzának egyik legáltalánosabb és legderekabb vonása, hogy a gyönyörűséget, amelyet a könyv olvasása neki szerzett, nem tartja meg a maga titkának, hanem elmondja, közli másokkal is.

— Persze, a nőolvasókat érti ezalatt első-sorban — mondta mosolyogva Magasdy Béla.

— Ugy van!

— Nagyon helyes. Én is azokra gondoltam — szólt közbe Kőlaky Béni.

— Azt hiszem, nagy tévedésben vannak — ellenkezett Magasdy Béla. — A nő eddig vajmi kevés vevőt szerzett a komoly regénynek. A tudományos műveknek meg épenséggel nem. A nők csak banális szerelmi történetet olvasnak, amely jól végződik. Ha a regény nem végződik a szerelmesek boldogságával, már nem népszerű.

— Hohó! Ha ezt állítja, akkor ön téved. Az csak volt valamikor. Az ilyenfajta regények ma már bakfis-olvasmánnyá sülyedtek. A mai nő a regényben már lélek-analizist, jellemzést és hangulatképeket keres.

— De mégis csak regényt olvas — örvendezett Magasdy Béla.

— Szó sincs róla! Tapasztalatból mondhatom, hogy nagyon kedveli az életrajzokat, híres emberek levélváltását, a memoáriro-

dalmat, sőt a festőkről és szobrászokról szóló monográfiákat is.

— Ez némi kiegészítésre szorul — jegyezte meg Kőlaký Bényi. — Szortimenter időből tudom, hogy a történelmet és természettudományt sem veti meg ma már a nő. És van még valami — folytatta kissé elpirulva: — A szexuális életről szóló könyvek, akár tudományos alapon, akár népszerűen tárgyalják ezt a kérdést.

— A konklúzió tehát az, hogy a könyvkiadónak a komolyabb könyvek kiadásától sem kell visszariadnia, hiszen számíthat a nők nagy táborára, no meg kis nyelvecskéjükre, amellyel mindent elfecsegnék, még azt is, hogy mit olvasnak és olvasmányuk milyen mértékben nyerte meg tetszésüket. Mert hát valamit titokban tartani — nehéz dolog.

— Minthogy pedig a nő természetéhez tartozik az is, hogy túl akar tenni a másikon, — mondta a lektor — egész bizonyos, hogy a legjobb könyvvásárló.

— Nagyon logikus levezetés — állapította meg Magasdy Béla és szinte rengett a padló, amikor negyvenhatos lábával (ilyen számú cipőt hordott) nagyokat lépve kiment az irodából.

Amikor ismét egyedül maradtak, Kőlaký Bényi halkán, szinte önmagának mondta:

— No megvan végre a jó ötlet. A prospektus bevezetésében a nő hiúságára fogunk hatni.

*

A csodás természet pompázó szépségében fogadta a fővárosba érkezett könyvkiadókat, akik azért jöttek a világ minden tájáról, hogy résztvegyenek a nemzetközi kongresszuson. Azok az emberek ültek össze tanácskozássra, akik a könyv ismerői, szerelmesei és terjesztői, akik nemcsak vagyont szereztek az ész, a tehetség, a zseni alkotásaival, de áldoztak is a kultúráért. A könyvkiadók szeretettel üzik mesterségüket, mert tudják, hogy munkájukkal a világ szebb és harmonikusabb, az emberiség tisztább és boldogabb lesz.

A tanácskozás befejezése után a kongresszus résztvevői hajóval kirándultak Visegrádra. Gyönyörű nyári nap volt. Ragyogó napsugárban siklott a dübörgő hajó a Duna zöldes vizén. Az ég kékjén csak imítt-amott tűnt fel egy kis fehér folt, amely hol mozdulatlan volt, hol úgy látszott, mintha gyors iramban száguldozna ismeretlen tájak felé. A vendégek csodás jókedvben élvezték a budai parton felvillanó hegycsoportokat és panorámát s amikor a hajó kikötött, szinte sajnálták, hogy már vége-

szakadt a kellemes hajóutnak, amely oly pompás és elragadó volt.

A hajóállomáshoz közeleső kerthelyiségben foglaltak helyet. A hideg sör hűsítő hatással volt a tikkasztó melegben. Attól felfrissülve élénk beszélgetésbe elegyedtek egymással a vendégek. Kőlköy Béni egy német könyvkiadóval került össze, aki a kérdések hosszú sorát intézte hozzá, mi alatt egészen észrevétlenül igen érdekes dolgokra terelődött a beszélgetés.

— Nincs igaza, ha azt hiszi, hogy nem vagyok orientálva — mondta a német könyvkiadó. — A magyar irodalmi viszonyokat mindig érdeklődéssel figyeltem. Azért is jöttem el, hogy közről is megismerjem mindazt, amiről eddig csak olvastam vagy hallottam.

— Hiszen akkor tudnia kell, hogy nálunk is vannak nagyszerű irodalmi alkotások.

— Természetesen. Sőt azt is tudom, hogy kevés önöknél az originális író.

— Ezt nem értem. Milyen alapon állít ilyet?

— Ebből a kérdésből azt látom, hogy megfigyelőképessége még nem fejlődött ki teljesen. A könyvkiadónak univerzális ismeretekkel kell rendelkeznie. Ha majd ön is annyira ismeri az olvasóközönség pszi-

chológiáját, mint én, akkor fogja csak tudni, hogy a közönségnek elsősorban originálítás kell s csak másodsorban irodalom. Ez nagy hiba, azért nincs önöknél olyan sok könyvsiker, mint nálunk.

— Az tény, hogy itt a könyv még nem esemény.

— De miért nem esemény? Azt is megmondom. Mert nincsenek kritikusok s ez a könyvkiadásnak egyik igen nagy hátránya.

Ezzel a beszélgetés megszakadt, mint-hogy a társaság felkerekedett, hogy megtekintse a szépfekvésü nyaralóhely látványosságait és a Salamon-tornyáról gyönyörködjék a kanyargó Duna mentén elterülő természeti szépségekben.

Szivrehatóan szólt az esti harangszó, amikor a társaság hajóra szállt és vissza-indult a fővárosba. A csodás nyári alkonyban Kőlkay Béni merengve nézte a hold fényétől bearanyozott viz tükrét, miközben analizálta a német könyvkiadó ajkáról elhangzott szavak jelentőségét és mély értelmét.

*

Ősz táján a napilapok kedvező kritikákban beszámoltak a kitűnő humorista új könyvéről. Morvai Józsa titkárnő felhivta

erre a vezérigazgató figyelmét. Minden nap reggel ugyanis átnézte a lapokat és a könyvkiadóvállalatot közelebbről érintő vagy érdeklő közleményeket kék ceruzával megjelölte.

Amikor a vezérigazgató a kitűnő humorista nevét megpillantotta, rögtön tudta, hogy valami nincs rendjén. A humorista szerződészegést követett el. Új kötetét, amelyet egy évvel ezelőtt eladott a könyvkiadóvállalatnak, nem szolgáltatatta be, hanem más könyvkiadónál helyezte el. Az ügy rendezésére néhányszor felszólították, azonban eredménytelenül. A levelekre nem válaszolt, még kevésbé mentegődzött.

Egyszer azután váratlanul, mintha semmi sem történt volna, ellátogatott a humorista a lektorhoz.

— Nemsokára hozom a kéziratot — mondta egész természetesen.

— A kéziratot?! — csodálkozott a lektor. — Hiszen a kötet más könyvkiadónál már megjelent. Azt hittem, azért jött, hogy visszafizesse a felvett összeget.

— Azt nem! Új könyvem pedig nem az a kötet, amelyet önöknek eladtam. Az már régebben le volt kötve. Sőt még egy kötet leszállítására van kötelezettségem s csak azután következnek önök.

— Akkor félrevezetett bennünket, engem

pedig kellemetlen szituációba hozott a direktió előtt. Figyelmeztetem, ennek súlyos következményei lesznek.

— Bocsánat! Következményekről ne beszéljünk — tiltakozott a humorista és zsebébe nyulva elővette a szerződést. — Nézze meg! Egy szóval sincs megemlítve, hogy mikor tartozom a kéziratot átadni.

— Súlyos hiba, hogy nem állapítottuk meg az időpontot az átadásra nézve, de mégsem változtat a lényegen. A most megjelent kötet a mi tulajdonunk, az elvitázhatatlan.

— Csak lesz, kérem! A legközelebbi új kötet — hangsúlyozta és eltávozott.

Egy év múlva megint feltűnt a humorista egy új könyvvel, majd egy harmadikkal, de még mindig nem a »Lendület« könyvkiadóvállalat szignójával. Az »új« kötet kéziratát sohasem kapta meg és a kifizetett összeget sem tudta a humoristán behajtani. A megvásárolt könyvből tehát nem lett esemény, a könyvkiadóvállalat nem keresett rajta ezreket, ellenben ráfizetett százakat.

*

Előleget nemcsak az írók, néhanapján a könyvkiadóvállalat tisztviselői is felvették. Ardo Arisztid vezérigazgató, akinek gazda-

sági téren nagy praxisa volt s rendkívüli módon értett a rezsi apasztásához, hiába figyelmeztette őket, vastag havana-szivarral a szájában, hogy jövedelmüket »gazdaságosan« osszák be, mégsem telt nekik a beruházásokra, különösen olyankor, amikor váratlan kiadások is felmerültek.

Az előlegkérést mindig nagy izgalmak és szorongások előzték meg. Morvai Józsa titkárnőt állandóan ostromolták azzal a stereotip kérdéssel: »Milyen hangulatban van a vezérigazgató ur? Mit gondol, előlegügynben lehet most bemenni?« A titkárnő megértő lélek volt és szívesen vállalkozott arra, hogy a kedvező pillanatról házitelefonon leadja a jelt.

Kőlaký Bényi sem vonhatta ki magát az előlegkérés alól. Nagyon gyakran került olyan helyzetbe, hogy csak előleggel segíthetett baján. Valahányszor azonban arra a megállapításra jutott, hogy nincs más megoldás, mint az, hogy előleget kérjen, mindig félelem fogta el. Hogy miért? maga sem tudta. A legtöbb esetben a titkárnő közvetítette ezirányú kérelmeit. Egy alkalommal azonban nagy meglepetés érte. Ép olyankor, amikor legkevésbé számított rá. A titkárnő részvételteljesen visszaadta neki az utalványt, kék ceruzával vastagon áthúzva,

azzal a lesujtó közléssel, hogy a vezérigazgató megtagadta az előleget.

— Milyen indokolással? — kérdezte Kőlaký Bényi.

— Sok az előlege — mondta a titkárnő. — A vezérigazgatónak eszébe jutott, hogy nemrégén kiutalt és bekérte a könyvelő-ségtől az adatokat.

Kőlaký Bényi reményvesztetten ült a helyén és ujjaival idegesen kalimpált az íróasztalon. Azon gondolkozott, hogy mitevő legyen, hogyan puhítsa meg a vezérigazgató szívét. Idővártatva hirtelen elhatározással felugrott helyéről és egyenesen az igazgatósági iroda felé tartott. Pillanatnyi bátorságát azonban az előszobában elvesztvén megállott és elszomorodva visszafordult.

Harmadnap valamilyen ügyben hívatta a vezérigazgató. Mielőtt benyitott hozzá, megkérdezte a titkárnőtől, hogy milyen a kedélyállapota? Minthogy megnyugtató választ kapott, kért egy utalványt, kitöltötte és kabátja oldalzsebébe csusztatta. Azután bement.

A vezérigazgató barátságosan fogadta. Az ügyre vonatkozóan adott felvilágosítással látszólag meg volt elégedve s ez kissé felbátorította Kőlaký Bényt. Mielőtt elhagyta a szobát, alig hallhatóan szólt:

— Alázatos kérésem volna, ha lenne kegyes meghallgatni.

— Remélem, nem előlegről van szó — mondta a vezérigazgató s mosolygó arca hirtelen komoly kifejezést öltött.

— Sajnos, arról.

— Nem adhatok, semmi körülmények között nem adhatok.

— Még ez egyszer méltóztassék kivételt tenni.

— Igyekezék jövedelmét gazdaságosan beosztani.

— Igyekezni fogok, kérem. Most azonban nem tudok magamon másképp segíteni. Vezérigazgató ur bizonyára megérti helyzetemet, talán mégis van rá mód.

— Megértem, csak az a baj, hogy már van előlege.

— Van, az igaz, de nem sok.

Csend támadt. A vezérigazgató kinézett az ablakon. Kisvártatva megkérdezte Kőlaký Bénitől:

— Mennyi előlege van és hogyan törleszti?

— Először is felvettem, kérem, a remunerációra, azután havi levonással, utána megint a remunerációra, most pedig szeretnék, kérem, ismét havi levonással.

— Hogy mondta?

— Először, kérem...

— Különben rendben van. Töltse ki az utalványt, aláírom.

— Már megvan, kérem — mondta Kőlaký Béni és kihuzta zsebéből az utalványt.

— Tessék?! — lepődött meg a vezérigazgató s azután mosolyogva rátette a szignóját az elébe tartott utalványra.

Kőlaký Béni támolyogva hagyta el a szobát. Amikor kábultságából felocsudott, jelentkezett a pénztárnál. Ödön bácsi, az öreg pénztáros elvette az utalványt, egy darabig nézte, azután fejcsóválva megjegyezte:

— Már megint előleg. Hová fog ez vezetni?

Kőlaký Béni nem sokat törődött a pénztáros megjegyzésével, neki csak a pénz volt a fontos. Később azonban igen gyakran eszébe jutott s arra is rájött, hogy a fejcsóválás sem volt minden jelentőség nélkül.

NYOLCADIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Béni belevegyül az élet forgatagába és a nagy labirintusban épugy elvesz, mint sok ezer más.

Kőlaký Béni már közel egy évtizede állott a »Lendület« könyvkiadóvállalat szolgálatában, amikor magával sodorta az élet árja. Eddig csak hivatásának élt, csak azt tudta, hogy kötelességei vannak a könyvvvel szemben, amelyért rajongott, amelyért mindent feláldozott, mert szerette és valami rendkívüli, felsőséges tényezőt látott benne. A könyvért dolgozott, annak árnyékában küzdött az eléje tornyosuló akadályokkal, anélkül, hogy mélyebben foglalkozott volna a küzdelem hatóerejével. Nála a küzdelem inkább ösztönszerű volt, mint tudatos. Az élet árnyoldalait csak akkor ismerte fel a maga valóságában, amikor pályatársai mind sűrűbben kifakadtak anyagi helyzetük tarthatatlansága miatt. Akkor ébredt arra a tudatra, hogy az ő sorsa is csak proletár-sors és semmivel sem különbözik a többitől. Tudását és munkaerejét épugy-

áruba bocsátotta, mint akárki más, legfeljebb több önzetlenséggel és kevesebb kapzsisággal.

Azon az értekezleten, amelyen a könyvkiadóvállalat tisztviselői helyzetüket megvitatták, kivilágosodott előtte, hogy eddigi élete csak álmélet volt, messze a valódi élettől, amely kegyetlen és kiméetlen. A felismerés belesodorta a szakszervezeti életbe. Ottani ténykedése alatt lassanként rájött arra, hogy eredmény csak a szakszervezet védelme és támogatása mellett érhető el.

Abban az időben, amikor a »Lendület« könyvkiadóvállalatnál újból mozgalom indult, a könyvkereskedelem és a grafikai ipar tisztviselőinek zöme már a szakszervezetben tömörült. A hátvéd tudatában erejükre támaszkodva már nem követték az eddigi módszert, már nem járultak alázatós instanciával az igazgatóság elé, hanem ultimátummal, amelyet az értekezlet megbízásából egy öttagú küldöttség adott át. Az igazgatóság az ultimátumot presszionális eszköznek minősítette és merev álláspontra helyezkedett. A tisztviselők körében az izgalom és elkeseredettség ezáltal csak fokozódott. Miután a visszavonulás egyenlő lett volna a meghunyászkodással, a harcot folytatni kellett. A bizalmiak a szakszerve-

zet vezetőségével tanácskozássra ültek össze, s mindent fontolóra véve a sztrájk mellett döntöttek.

Kölaky Béni, aki mint főbizalmi vett részt a tanácskozáson, aznap éjjel nem aludt. Félelem töltötte el és egész testében remegve folyton csak az a szó motoszkált a fejében: sztrájk. A felelősség tudatában lelkipurdalást érzett s aggódva gondolt pályatársaira, akikre a sztrájk könnyen végzetessé válhat. Fájlalta a multat, az idealizmus jegyében eltöltött szép esztendőket, amikor még ábrándokban élt és távo! állott a materializmus rettenetes valóságától.

A sztrájk kimondását nem tulságos lelkesedéssel fogadták a tisztviselők. Sokáig ültek néma csendben és egymásra nézve várták a feleletet a gondolatban feltett kérdésre: »Helyesen cselekszünk-e?«

A csendet az egyik tisztviselő törte meg:

— Átgondolva a helyzetet, meg kell állapítanom, hogy a bizalmiak nem tehettek egyebet, minthogy a sztrájk mellett döntsenek. A bizalmiakkal szemben feltétlen bizalommal viseltetünk, tehát követjük őket.

A felszólaló szavaitól felbátorodva mindnyájan ismételték:

— Igen, követjük őket! Sztrájkba lépünk!
Másnap Kölaky Béni már kora reggel

járt fel s alá irodájában. Amint pályatársai beléptek az ajtón, megállította őket:

— Sorba állni! Kivonulunk.

Amikor együtt voltak, a bizalmiak be mentek a vezérigazgatóhoz.

— Tisztelettel jelentjük, hogy kivonulunk — közölte Kőlaký Bényi holsápadtan.

A vezérigazgatót ez a váratlan bejelentés kissé meghökkentette, de csakhamar visszanyervén nyugalmát, ennyit mondott:

— Kérem, tessék.

A bizalmiak visszaérkezése után a tisztviselők kivonultak. A sztrájk tanyát a szakszervezet helyiségében ütötték fel. A déli lapok már közölték a nagy eseményt: az első könyvkiadó tisztviselői sztrájkot. Amilyen szimpátiával karolták fel a tisztviselők ügyét, olyan antipátiával nyilatkoztak a könyvkiadó vállalatról. A háromhetes sztrájk ideje alatt a sajtó még néhányszor foglalkozott az ügyel, ami sokban hozzájárult, hogy a sztrájk a tisztviselők győzelmével végződött.

A sztrájk után igazságtalan támadások érték Kőlaký Bényt pályatársai részéről. Az eredménnyel sokan elégedetlenek voltak és elvakultan meggondolatlanul azzal gyanúsították, hogy az igazgatósággal összejátszva külön jutalmat kapott, amiért a feltételek elfogadásánál tulságos engedékenységet ta-

nusított. A gyanúsítás nagyon bántotta és módfelett elkeseredett pályatársai rövidlátásán. Hiszen áldozatokat hozott, amikor a saját érdekeit félretéve a mozgalom élére állott. Sohasem ambicionálta, hogy mások leigázásával érje el azt a karriert, amelyről elève idejében annyiszor ábrándozott s amelyhez már oly közel volt. Ahhoz önzés és lelketlenség kellett volna, ami azonban hiányzott belőle és boldog volt, hogy ezeket a tulajdonságokat nem ismeri.

Pályatársai érdekében elvágta a karrier útját, amit azonban nem méltányoltak, sőt ellene fordultak s megadással türve a sors csapásait, mint szürke kis tisztviselő folytatta működését az élet nagy labirintusában, amelyben épugy elveszett, mint sok ezer más.

A pályatársaiban való csatlódás sokáig mély nyomokat hagyott szívében. De idővel, amikor mindentől visszavonulva ismét csak a könyvnek élt, megvigasztalódott. Jól tudta, hogy ez az egyetlen barát, aki sohasem hagyja el, aki jóban és rosszban kitart mellette, aki bátorít és lelkesít s hűségesen vezet az élet rögzös útján, míg csak élübünk nem toppan a rettenetes és hatalmas nagy ur: a Halál.

Sic erat in fatis.

TARTALOM.

AJÁNLÁS	5
ELSŐ FEJZET,	
melyben szó van Kőlaký Bény könyv- kereskedő-gyakornok első élményeiről, a diszciplína kellemetlenségeiről és minő ábrándokat sző az ember a köny- vekkel való foglalkozás közben . . .	7
MÁSODIK FEJEZET,	
melyből megtudjuk, hogy Kőlaký Bény mennyire mélyed a könyvkereskedői és grafikai tudományba s milyen cselhez folyamodik, hogy pénzt szerezzen . .	20
HARMADIK FEJEZET,	
melyben szó van Kőlaký Bény szere- lemre lobbanásáról, társadalmi és szin- padi szerepléséről és az utóbbiból folyó következményekről	33
NEGYEDIK FEJEZET,	
melyben Kőlaký Bény mártíriumot szenvet a záróra miatt, majd elhagyja a kis vidéki várost	53

ÖTÖDIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Bényi új életkörülmények között új perspektívákban látja a könyvkereskedelmet. Ebben a fejezetben feltűnik egy filozóf, német is, aki a feketekávéből meríti a bölcsesség gondolatait

69

HATODIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Bényi szélesedő látókörrrel gyarapítja tapasztalatait az irodalom és könyvkereskedelem metropolisában. A librisgárda néhány érdekes típusáról is szó lesz e fejezetben .

78

HETEDIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Bényi megismerkedik a könyvkiadó-műhely titkaival, azonkívül szó van e fejezetben a rőfnyi kéziratról, a könyvterjesztés művészetéről és az előleg intézményes voltáról . .

101

NYOLCADIK FEJEZET,

melyben Kőlaký Bényi belevegyül az élet forgatagába és a nagy labirintusban éppúgy elvesz, mint sok ezer más

129

2456

